

اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

با ادای احترام به
روان پر فتوح شهدای گلگون کفن ایران عزیز
و شهدای منطقه ارس

سنگ مزار یکی از شهدای گمنام جنگهای ایران و روس مدفون در محوطه
شهداد قبری، در روستای آبروجان منطقه ارس

چکیده مقالات

همایش ملی
بازتاب و پیامدهای
مُعاهدات گلستان و ترکمانچای

به کوشش

دکتر مجتبی سلطانی احمدی
عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور

میراثنامه	مجلسی ملی باستان و یادمانهای معاصران گنجان و ترکمانهای نامیوس، ۱۳۶۵ - ۱۳۶۶
مجله و آثار یادمانی	۱ یادمانه ۱۳۶۵: میراث ملی باستان و یادمانهای معاصران گنجان و ترکمانهای (به کوشش محسن سلطان احمدی) مرکز نامه‌های مؤسسه تاریخ و فرهنگ دیز کهن، سازمان منطقه آزاد تجاری - صنعتی ارس، معاونت فرهنگی اجتماعی و گردشگری
مطالعات آثار	۱ تهران، نشر موزون، ۱۳۶۵
مطالعات باستانی	۱ ۱۳۵۱
کتاب	۱ ۹۷۸-۹۶۵۱-۹۱۹۱-۹-۵
ویدئو - فوتو - موسیقی	۱ آلبوم
موزون	۱ ارس باستان، معاصر - ۹۶۵۱-۹۱۹۱-۹-۵
موزون	۱ Congress -- Turkmen Clay study
موزون	۱ معاصر گنجان - ۹۶۵۱-۹۱۹۱-۹-۵
موزون	۱ Gilanay Treas -- Congress
کتابخانه آذربایجان	۱ مطالعات آذربایجان، ۱۳۶۶ -
کتابخانه آذربایجان	۱ مؤسسه تاریخ و فرهنگ دیز کهن
کتابخانه آذربایجان	۱ سازمان منطقه آزاد تجاری - صنعتی ارس، معاونت فرهنگی، اجتماعی و گردشگری
پایگاه ملی آذربایجان	۱ ۹۷۸-۹۶۵۱-۹۱۹۱-۹-۵

چگونه مقالات حمایت ملی باستان و پیامدهای معاصران گنجان و ترکمانهای

تاریخی و زیست‌شناسی: دکتر مجتبی سلطان احمدی

شماره ۵ - ۴ - ۹۶۹۹۷ - ۶۰۰ - ۹۶۸

صفحه ۱ از مجموعه ارس

نام: نشر موزون - محل نشر: تهران - آرماد، ۱۳۶۵ - شمارگان: ۲۵۰ نسخه

<http://www.mozon.khan.com>

برگزارکننده گان

مؤسسه تاریخ و فرهنگ دیز کهن

سازمان منطقه آزاد تجاری - صنعتی ارس، معاونت فرهنگی اجتماعی و گردشگری

دانشگاه آزاد اسلامی آذربایجان شرقی

مشارکت‌کننده گان

مرکز اسناد و تاریخ آذربایجان وزارت امور خارجه

کتابخانه مرکز اسناد و موزه مجلس شورای اسلامی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران

مؤسسه فرهنگی بین‌المللی ارس

مؤسسه موزه آذری

پایگاه مطالعات باستان

انتشارات نشر آرماد

شورای سیاست گذاری همایش

دکتر عزیز مولیویری

دکتر مصطفی کاشی

دکتر رجب آزادی

مهندس سید مسعود پیمان

سید محمد حسین آل طالب

ولسا قریمی

رحیم نیکبخت

کمیته علمی همایش

دکتر غلامرضا عزیزی

دکتر علی ظفوری

دکتر مجتبی سلطانی احمدی

دکتر علی شجاعی صائین

دکتر عطاء الله نبیدی

دکتر رشید جعفر پور کلوری

دکتر غلامرضا درکشان

دکتر مهدی حسینی تقی آباد

دکتر منیرا صدیقی

رحیم نیکبخت

دکتر اجزایا رحیم نیکبخت

دکتر علمی: دکتر مجتبی سلطانی احمدی

فهرست

- ۹ یادداشت دیر خانه همایش.....
- ۱۲ گزارش دیر علمی همایش.....
- تأثیر جنگ‌های روسیه و ایران بر ایجاد لایحه نوگرایی، ضرورت اصلاحات و اندک امکان
فرهنگی / ابوالحسن مینو، علامتین نوحی..... ۱۵
- جنگ‌های روس و ایران و شکل‌گیری نظام نوین آموزشی از مارتینسکه تریبنا در سلفانه
توران / رحیم روح‌بخش اله آباد..... ۱۷
- جنگ‌های ایران و روس و نقشین تجربه شعر فارسی در ورود به حوزه موضوعات سیاسی / محمد
طهری‌صمدشاهی..... ۱۹
- تأثیر جنگ‌های ایران و روسیه در بی‌حیوی هویتی ایران / رضا بیگلر..... ۲۱
- بازتاب غلبه تفکر اصولی بر حوزه‌های علمی شبهه در جنگ‌های ایران روسیه و ایران / علی‌اکبر
جعفری..... ۲۳
- واکوری پانده‌های جنگ‌های ایران و روس بر خودآگاهی ملی ایران / محمد رحیمی، محمد
احمد آبادی..... ۲۵
- تأثیر جنگ‌های ایران و روسیه بر نوسازی ارتش ایران در دوره قاجاریه / محمد
احمد آبادی، محمد رحیمی..... ۲۷
- ساختار نظامی دولت قاجاریه در مواجهه با قوای روسیه / حمایت و فرایند تغییرات و اصلاحات /
رضا قربانی..... ۲۹
- جمع‌های اقتصادی گرجستان بعد از عهدنامه گلستان مبنی بر نسخه خطی کتابخانه فارسی / حامد
کاشف‌زاد..... ۳۱
- جنگ‌های ایران و روسیه، پلی نسوا در گرز / حقایق‌نگاری به وژوئنگری / مسعود عرفانیان..... ۳۳
- نقش بازرگان محلی قفقاز در جنگ‌های ایران و روس / عقاب‌الله حدادی، مسعود دهقان..... ۳۵
- رد آهمن جفا و نقش آن در تحولات آذربایجان / مسعود کریم‌نسانی / زک..... ۳۷
- نقش صنعت چاپ / تریبنا در جنگ‌های ایران و روس / اشهرزاد / پیمان..... ۴۰

- بررسی محتوای مقاله فرارود گنبدان، ترجمه‌های ابوالحسن سین، مجله صدف، فروردین ۱۳۸۵، شماره ۲۱
- تأثیر جنگ‌های روسیه و ایران بر ایجاد اندیشه نوگرایی و ظهور نهضت مشروطه، محمد باسحق، ۲۲
- تاریخچه جنگ‌های ایران و روس بر اساس تئوری مشروطه‌خواهان، مصدع‌رضا تری، ۲۳
- بررسی سطح روابط میان مردم ایران و قفقاز بعد از جنگ‌های ایران و روس، رسول پورزما، ۲۸
- فرهنگ شهزادان آصفی، فرهنگ جهانی، ترجمه دکتر محمد بن محمد صادق آفری، حسین دوستی، ۳۰
- بازتاب جنگ‌های روسیه و ایران در دیوان غنای مازندرانی، از حسین نیکبخت، مجله سلفی احمدی، ۳۲
- جنگ‌های ایران و روسیه از منظر مفهوم دولت گرایی و هویت ایرانی، احسان شکرزاد، مجله دانش سعیدی، ۳۵
- نقش دولت انگلیس در جنگ‌های روسیه و ایران در دوره قاجار، نصرت خاتون طوی، ۳۷
- نقش مرساق جهادیه در دوره دوم جنگ‌های ایران و روس، محمد باسحق، ۳۹
- تأثیر جنگ‌های ایران و روسیه بر ایجاد اندیشه نوگرایی، دکتر محمدجعفر چمنکار، سگینه باایی، ۴۱
- نقش انگلیس در جنگ‌های دوره ایران و روسیه، عاطفه پندی، ۴۳
- اقدامات عباس میرزا، نائب السلطنه، دکتر محمدجعفر چمنکار، لغا هرنبار، ۴۵
- پاینده‌های اجتماعی و سیاسی عهدنامه ترکمانچای، سیدحسن فریسی، ۴۷
- زمان زمینی مسلمانان، و ماجرای قتل گریا پادشاه، الهام نقی، ۴۹
- عهدنامه ترکمانچای، گایترلاسیون و اثرات آن، آنا تمس حسگری، ۵۱
- نقش ایلات و عشایر در دفاع از مرزهای ایران در جنگ‌های ایران و روسیه، محمدجعفر چمنکار، مهتاب نایبی، ۵۳
- تأثیر جنگ‌های ایران و روسیه بر اقتصاد تبریز، مباحثی به تالیفات عباس میرزا، ۱۳۸۵، مجله مابین، ۵۵
- اصیبت مشقات در بررسی جنگ‌های دوره دوم ایران و روس، ابوالفضل حسن آبادی، ۵۷
- فرارود، ترجمه‌های داغ‌ننگ ایران و طرح نقی جدید در دیدن‌های محمدامیراحمدزاده، ۵۹
- وقایع‌های شوم بین‌المللی، پانصدویکی‌های مکرر و جدایی قفقاز از ایران، جعفر عاشق، ۸۲

یادداشت دیرخانه همایش

مؤسسه تاریخ و دیار فرهنگ، کهن از بدو تأسیس در سال ۱۳۹۱ ش. فعالیت منسجم و هدفمندی را در حوزه‌های مفعول ماده تاریخ و فرهنگ ایران، آذربایجان آغاز کرده است. این مؤسسه علمی و فرهنگی پس از مشورت و همفکری با محققان و پژوهشگران برجسته و صاحب‌نظر برآمده‌ای مدون و هدفمند برای بررسی تحولات تاریخ آذربایجان تهیه نمود. برگزاری نخستین نشست علمی تخصصی بزرگداشت ستارخان سردار ملی ایران در کتابخانه مجلس شورای اسلامی، نخستین گام قابل توجه این مؤسسه در بررسی علمی و مستند تاریخ آذربایجان در ستر حریت و فرهنگ ایرانی بود. برگزاری همایش ملی مشروطیت آذربایجان از دارالسلطه تبریز تا مراغه در تهران و تبریز در سال ۱۳۹۲ ش. و در ادامه برگزاری همایش ملی بزرگداشت شیخ محمد خیابانی در دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز در سال ۱۳۹۵ ش. گونهای دیگر از فعالیت‌های این مؤسسه با همراهی محققان و پژوهشگران محترم و مؤسسات و مراکز پژوهشی کشور بود. بیان و تشریح تفصیلی این فعالیت‌ها در مجال دیگری صورت خواهد گرفت.

به باور اغلب محققان تاریخ معاصر ایران، دورشته جنگ روسیه تزاری و ایران و پس از آن انعقاد تعاهدات تحمیلی گلستان و ترکمانچای فصلی همیشی در تاریخ معاصر ایران محسوب می‌شود. متأسفانه علی‌رغم این اهمیت، تلاش شایسته و بایسته‌ای برای تبیین ابعاد و زوایای مختلف این واقعه و نجات کوناه و بلند مدت آن در مراکز دانشگاهی صورت نگرفته است. تأسف بازن آنکه گروه‌های تاریخ و مراکز پژوهشی دولتی تاریخ و فرهنگ آذربایجان در این عرصه نتوانی

در غوری نگردند و در حلاله وجود تحقیقات علمی و مستند فرصت مناسبی برای تحریف این فصل از تاریخ ایران و نقش و جایگاه آذربایجان توسط برخی بدخواهان ایران عزیز فراهم شده است.

مؤسسه تاریخ و فرهنگ دیار کهن با درک این مهم همایش ملی بازناب و پيامدهای شاعرات گلستان و ترکمانچای را با همیاری و مساعدت مؤسسات فرهنگی و مراکز پژوهشی تدارک دید.

این همایش علاوه بر توجه به محورهای مدنظر اعلامی، در بخش ویژه نقش منطقه آرس در تاریخ ایران را با هدف روشن ساختن جایگاه این منطقه در نظر گرفت. دو این همایش علاوه بر ارائه سخنرانی‌های علمی بک کارگاه آموزشی با عنوان اسناد پژوهی و مراکز اسنادی در مطالعات تاریخ و فرهنگ چقاده با حضور مدیران ارشد مراکز اسنادی کشور و محققان سندپژوه برگزار خواهد شد.

پشتوانه اصلی فعالیت‌های مؤسسه تاریخ و فرهنگ دیار کهن، سرمایه‌های گران‌بهای معنوی ایران عزیز یعنی اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های کشور، دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری، محققان و تاریخ‌پژوهان گران‌قدری است که با مشارکت علمی خود ما را در این مسیر پاری کرده‌اند. هم‌رعی ارزنده محققان محترم ارزشمند و قابل تقدیر است. حضور فعال مؤسسات فرهنگی و مراکز تحقیقاتی و اسنادی کشور تکمیل تلاش‌های صورت گرفته بود تا این همایش به صورت شایسته برگزار شود. زحمات جناب آقای نادر پروانه مدیر محترم انتشارات مورخان هم قابل تقدیر است.

بدون تردید اگر هم‌رعی و همدلی مدیران مراکز پژوهشی و اسنادی وجود نداشته، تلاش ما برای برگزاری این همایش به نتیجه مطلوب نمی‌رسید از این رو ابراز مراتب تقدیر و تشکر از آقای کاظم شریف کاشفی، رییس اداره اسناد و

تاریخ دیپلماسی وزارت خارجه، دکتر علی طظری مدیر مرکز اسناد کتابخانه مجلس شورای اسلامی، دکتر غلامرضا عزیزی مدیر پژوهشگاه اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی، آقای سید محمد حسین آله‌اشم مدیر سازمان ملی مدیریت شمال غرب کشور، دکتر جمشید کفایش مدیر مؤسسه فرهنگی بین المللی آران، مهندس سید سعود پیمان مدیر مؤسسه مهد آزادی لازم و ضروری است. همچنین همراهی جناب آقای دکتر عزیز جواهرپور هروی ریاست محترم دانشگاه آزاد اسلامی آذربایجان شرقی ارزشمند و قابل تقدیر است.

حسن نوجا جناب آقای مهندس محسن خادم عرب بافی رئیس هیات مدیره و مدیر عامل سازمان منطقه آزاد تجاری صنعتی ارس، جناب آقای دکتر یوسف داداش‌زاده معاون فرهنگی، اجتماعی و گردشگری، جناب آقای محمدصادق باغدی مدیر امور اجتماعی و سرانجام زحمات و پیگیری‌های جناب آقای ابراهیم نصیری مدیر فرهنگی و آموزشی و نماینده وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در منطقه آزاد تجاری صنعتی ارس در اجرایی شدن این حرکت علمی و فرهنگی نقش اساسی داشت.

رحیم نیکبخت

مدیر عامل مؤسسه تاریخ و فرهنگ ديار کهن

و دبیر اجرایی همایش ملی بازناب و پيامدهای نهادهاى گستان و ترکمنچای

گزارش دبیر علمی همایش

کمیته علمی همایش ملی باژتاب و پیامدهای شهادت گلستان و ترکمانچای با هدف بررسی ششده و علمی این مقطع مهم از تاریخ ایران تشکیل شد. دو جلسه متعدد کمیته علمی محورهای علمی همایش استخراج و پس از تصویب در قالب فراعنوان منتشر شد. اهم محورهای فراعنوان مقالات همایش عبارتند از:

سیر تاریخی جنگ‌های روس و ایران

رسائل جهادیه و بررسی‌های تاریخی

شهادت ناخس ایرانی در جنگ‌های روسیه و ایران

نقش عباس میرزا نایب السطه

پیامدهای شهادت گلستان و ترکمانچای (سیاسی، فرهنگی، مذهبی، اجتماعی)

بررسی مفاهیم شهادت گلستان و ترکمانچای

نقش ایلات و عشایر در دفاع از مرزهای ایران

تأثیر جنگ‌های روسیه و ایران بر ایجاد اندیشه نوگرایی، ضرورت اصلاحات و

اشتراکات فرهنگی

مذاکرات سیاسی و اسناد تاریخی ایرانی، روسی، عثمانی، فرانسوی، انگلیسی)

باژتاب مجاهدت‌ها و رشادت‌های مدافعان میهن در ادبیات فارسی

منبع‌شناسی و تاریخ‌نگاری (منابع جدید، اسناد فارسی، روسی و انگلیسی)

همچنین با عنایت به برگزاری همایش در شهرستان جلفا محورا ویزهای برای

بررسی نقش این منطقه در تاریخ معاصر ایران در نظر گرفته شد و دو فراعنوان

همایش به اطلاع اساتید و تاریخ‌پژوهان محترم رسانده شد.

استقبال خوب محققان و پژوهشگران مقالات تاریخی موجب شد فرصت از سال چکیده مقالات تعدید شود.

در مهلت مقرر ۵۶ چکیده مقاله به دبیرخانه علمی همایش ارسال گردید که از این تعداد ۳۳ چکیده در بررسی کمیته علمی برای چاپ در مجموعه چکیده مقالات مورد تصویب و تأیید قرار گرفت. در نگارش ۳۳ چکیده مقالات ۲۸ محقق مشارکت داشتند که از این تعداد ۱۳ نفر عضو هیأت علمی، ۹ نفر از دانش آموختگان و دانشجویان مقطع دکتری، ۸ نفر از دانش آموختگان و دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد و ۸ نفر از نویسندگان و پژوهشگران مطرح کشورمان بودند. امید است برگزاری این همایش علمی و پژوهشی در روشن ساختن برخی از وجوه بازناب و پیمادهای شهادت گنبدان و ترکمانچای قدمی رو به جلو داشته باشد.

در پایان از تمامی دستاورد کارکنان برگزاری همایش، نویسندگان چکیده مقالات، دبیر محترم اجرایی و اعضای هیأت علمی و داروان همایش نهایت تشکر و قدردانی را دارم.

دبیر علمی همایش

دکتر مجتبی سقانی احمدی

تأثیر جنگ‌های روسیه و ایران بر ایجاد اندیشه نوگرایی ضرورت اصلاحات و اشتراکات فرهنگی

ابوالحسن مین

استادیار گروه تاریخ، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بجنورد

Mohayemij@bajnosardiau.ac.ir

حسین نوری

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بجنورد

Hossein.noori@gmail.com

چکیده

جنگ‌های میان ایران و روسیه در سده ۱۹ تا ۱۹۱۳م تحرک و تحولی در میان نوده مردم ایران ایجاد نکرد. عباس میرزا برخلاف دیگر فرزندان فتحعلی شاه، بر ضرورت اصلاحات وقوف یافت و اقداماتی در این زمینه انجام داد که بیشتر در حوزة نظامی بود. لذا از پیامدهای مهم جنگ میان ایران و روسیه در سده مذکور، تصرف مطلقه قفقاز توسط روس‌ها بود که در طی سده ۱۹م به تبعیدگامی برای روشنفکران مخالف و متفقد حکومت تزاری بدل شد. باید اذعان کرد که روسیه همچون ایران در سیطرهٔ یک حکومت استبدادی بود، اوضاع نابسامان اقتصادی

داشت و اثرات حاکم بر آن فرق در فساد و تجمل‌گرایی بود، اما در حوزه ادبی، فکری و فرهنگی بر خلاف جامعه ایران، یک جامعه پویا و زنده بود.

سده ۱۹م در روسیه عصر طلایی (Golden Age) ادبیات این کشور به حساب می‌آید که شخصیت‌های برجسته‌ای چون پوشکین (۱۷۹۹-۱۸۳۷م)، گوگول (۱۸۰۹-۱۸۵۲م)، تولستوی (۱۸۲۸-۱۹۱۰م)، داستایفسکی (۱۸۶۱-۱۸۸۱م) و آنتون چخوف (۱۸۶۰-۱۹۰۴م) ستاره‌های پر فروغ آن بودند. معدود روشنفکران ایران (که به خصوص آخوندزاده و طالبوف) در سده ۱۳ق ۱۹م، از طریق مطالعه گفتار با اندیشه‌های جدید عصر روشنگری (عقلانیت، علم‌گرایی، آزادی آشنایی یافتند و آن را اخذ کردند. آنها برای آنگهی عموم مردم در این خصوص، این مفاهیم را در قالب داستان و نمایشنامه مطرح می‌کردند تا بر تأثیر گزری آن بیفزایند. این پژوهش در صدد آن است تا مشخص نماید در ابتدا جنگ‌های میان ایران و روسیه چه تبعات و پیامدهایی داشت. پس از آن به بررسی و بازخوانی مباحث اندیشه‌های مطرح در جامعه روس می‌پردازد تا تأثیر آنها را بر برخی روشنفکران ایرانی مشخص نماید.

واژگان کلیدی: جنگ‌های میان روسیه و ایران، عصر روشنگری، روشنفکران، اصلاحات، عباس میرزا

جنگ‌های روس و ایران و شکل‌گیری نظام نوین آموزشی از دارالسلطنه تبریز تا دارالخلافه تهران

رحیم روحپوش اله آباد

یازدهمگر تاریخ انقلاب اسلامی و مسئول واحد اسناد شورای عالی آموزش و پرورش تهران
roohakbeh1965@yahoo.com

چکیده

نقل است که در پی شکست‌های پی‌در پی عباس میرزا نایب‌السلطنه از سپاه روسیه، وی شی ژوبو سفیر فرانسه در ایران را خطاب قرار داد و گفت: «منی دانم این قدرتی که شما اروپایی‌ها را بر ما مسلط کرده چیست و موجب ضعف ما و ترقی شما در چیست؟ شما در قتلون جنگیدن و فتح کردن و بکار بردن قوای عقلیه متبحرید... اجنبی حرف بزن، بگو من چه بکنم که ایرانیان را هشیار نمایم؟» صاحب نظران حوزه اندیشه و توسعه هنوز هم این سؤال را همچنان بعد از دو قرن، تأمل برانگیزترین پرسش تاریخی ایرانیان می‌دانند. تأملاتی از این نوع برای عباس میرزا و وزیر کازران وی قائم مقام فرهادی زمینه طرح مسئله بحران آگاهی ایرانیان در تبریز را فراهم کرد. به طوری که در فاصله نه چندان دوری این شهر

سوق جهانی به خامسگانه نواتلشی و نوسازی در ایران تبدیل شد. یکی از این عرصه‌های نوگرایی، توجه به آموزش از آن جمله آموزش نیروهای نظامی و حتی تلاش برای ساخت برخی ابزار آلات جنگی بود.

این مقاله به شیوه توصیفی - تحلیلی و از نوع کتابخانه‌ای - اسنادی نشان می‌دهد که آذربایجان در پی جنگ‌های ایران و روس و به دلیل همجواری با دو امپراطوری عثمانی و روسیه زودتر از بقیه ایالات ایران در معرض تحولات جدید قرار گرفت. مقاله نشان می‌دهد که در پی این شکست‌ها، آموزش نیروهای مستعد از جمله آموزش در عرصه نظامی به عنوان یک هدف صدها و به منظور جبران عقب ماندگی ایران مورد توجه مسئولان امر قرار گرفت. به طوری که بیشترین محصولات آموزشی به خارج و حتی بعدها بیشترین دروس آموزشی دارالفنون در عرصه آموزش‌های نظامی اسم از مهندسی، توپخانه، پیاده نظام، پزشکی و... در خدمت ارتش رقم خورد.

واژگان کلیدی: نظام نوین آموزشی، آموزش نظامی، جنگ‌های ایران و روس، دارالفنون.

جنگ‌های ایران و روس و نخستین تجربه شعر فارسی در ورود به حوزه موضوعات سیاسی

محمد طهری غروناهی

یازدهمگروه پژوهش‌های علمی و انسانی دانشگاه تبریز

Tabery_mohsen@yahoo.com

چکیده

با استیلای لشکر روس بر سرزمین‌های ایرانی لفظاً در آن سوی اوس، ایران اگرچه بخش‌های فرهنگ عیزی را از دست داد، ولی این استیلا هرگز نتوانست پیوندها و اصالت‌های ایرانی مردمان مسلمان این دیار را به کلی منقطع نماید. البته جدایی این بخش از خاک ایران، ساکنان آن دیار را در نوعی سرخوردگی ناشی از پاس و ناآمیدی گرفتار ساخت.

در پی جدایی شهرهای آن سامان، شاعران دوره قاجار، هنگام با تحولات سیاسی و اجتماعی ایران، وارد عرصه آفرینش‌های هنری و ادبی شدند و برای نخستین بار، "شعر ضدالفاظگرای" در ادبیات فارسی را پی‌ریزی کردند. سری کوتاه در تاریخ ادبیات ضد استعماری ایران نشان می‌دهد که این نوع

این، پس از استقرار مشروطیت تا خلع قاجار از سلطنت، همچنان به حرکت تعالی بخش خود در تاریخ ادبیات معاصر ایران ادامه می‌دهد و با شروع جنگ جهانی دوم و اشغال ایران توسط نیروهای استعمارگر و وقایع مهم پس از آن، مانند نهضت ملی شدن صنعت نفت، پیروزی انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس به اوج خود می‌رسد.

نویسنده در این مقاله، برای نخستین بار، به مسئله واکنش نظامی گنجه‌ای و خاقانی شروانی (در سده ششم هجری) به تجاوزات روس به ایران اشاره می‌کند و در ادامه، ضمن ارائه نمونه‌هایی از این نوع ادبی در آثار گویندگان عصر قاجار، در پی تبیین این نکته بر می‌آید که واکنش شاعران در مقابل جنگ‌های روس با ایران و اشغال قفقاز، جانی تازه در کالبد شعر فارسی دمیده و با انعکاس روح میهن‌دوستی آن‌ها، ادبیات پایداری و شعر پایداری ایران را بنیاد نهاده است.

ابراز احساسات گویندگان ایرانی در برابر اشغالگران روس، روایتی از نخستین تجربه‌های شعر فارسی در ورود به حوزه موضوعات اجتماعی و سیاسی در دوران جدید و بی‌ریزی ادبیات پایداری محسوب می‌شود.

واژگان کلیدی: جنگ‌های روس با ایران، قفقاز، شعر دوره قاجار، ادبیات ضد اشغال‌گری.

تأثیر جنگ‌های ایران و روسیه در پی‌جویی هویتی ایرانیان (مطالعه موردی: جریان باستان‌گرایی)

رنا بیکدو

استادیار گروه جغرافیای سیاسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، تهران
Rigdelo@gmail.com

چکیده

هویت به عنوان یک عاملی معنا ساز، نه یک امر ثابت که سیال و متغیر است. مولفه‌های اساسی هویت در طی زمان و تحت تأثیر برخی حوادث و اندیشه‌ها دچار تغییر و دگرگونی می‌شوند. هویت حاصلی دیالکتیک نظام ذهنی و ساختار اجتماعی و فرهنگی جامعه است. رویدادهای ایران با مدرنیته که اولین و سهمگین‌ترین آن با جنگ‌های ایران و روس آغاز شد، در هویت‌اندیشی ایرانیان تأثیر به‌سزایی بر جای نهاد. نخستین آشنایی ایرانیان با مدرنیته به نخستین صورت آن انجام گرفت. اگر پیش‌درآمد هر تحول فرهنگی و اجتماعی را آگاهی افراد و دگرگونی‌های فکری و ذهنی بدانیم، حوادث و عوامل چندری باعث ایجاد این تحول گردید. برخوردهای نظامی ایران و روسیه میان سال‌های ۱۲۱۸ ق/ ۱۸۰۳ م

و ۱۹۹۴ ق ۱۸۲۸) چا و تحمیل در معاهده گسترش و ترک‌ماندگی به لحاظ سیاسی، اجتماعی و فرهنگی نتایج نامطلوبی برای ایران داشت. ایران‌تان که تا این زمان همچنان هست یک امپراتوری قدر قدرت شرقی را برای خود محفوظ می‌دیدند، با شکست‌های پیاپی از روسیه شروع به بازاندیشی در عقل قدرت و پیشرفت روسیه از یک‌سوی و ضعف و عقب‌ماندگی خود از دیگر سو کردند. پی‌جویی عقل عقب‌ماندگی و تباهی ایران و راه‌های پشت سر نهادن آن و رسیدن به قافله علم و تمدن از برجسته‌ترین دغدغه‌های فکری سیاست‌مداران و روشنفکران ایرانی در این سده‌ها بود. به دنبال آشنایی ایرانیان با اندیشه ناسیونالیسم اروپایی در اواخر سده نوزدهم میلادی، به باور برخی از روشنفکران، پردازش هویت مبتنی بر فرهنگ و نمادهای ایران باستان، بجزای فرهنگ اسلامی باستانه می‌نمود. با پیشگامی روشنفکرانی چون میرزا حسین‌قلی آقا، میرزا فتحعلی آخوندزاده، میرزا آقاخان کرمانی و دیگران، یک جریان هویتی پدید آمد که ابتدای آن بر فرهنگ و تمدن ایران باستانی بود. این مقاله بر آن است که با بهره‌گیری از نظریه بر ساخت‌گرایی عقل و پیامدهای این جریان هویتی را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد.

واژگان کلیدی: ایران، روس، هویت باستان‌گرایی، روشنفکران.

بازتاب غلبه تفکر اصولی بر حوزه‌های علمیه شیعه در جنگ‌های میان روسیه و ایران

علی اکبر جعفری

دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه اصفهان

A.jafar1348@yahoo.com

چکیده

چالش تفکر اخباری و اصولی در مراکز و حوزه‌های علمیه شیعه، با نظرات، تلاش‌ها و اقدامات آقا محمدباقر بهبهانی به غلبه تفکر اصولی منجر شد. نتیجه این امر، حضور و فعالیت‌های فقها و علمایی در تاریخ ایران شد که نقش مهم و تأثیرگذاری در مسائل اجتماعی داشتند. این تحولات در حوزه‌های فکری و اندیشه‌ای، اولین بروز و جلوه خود را در جریان دو دوره جنگ‌های روسیه با ایران در دوره قاجاریه شاهد قاجار به نمایش گذاشت.

حولات روسیه به ایران و اشغال بخش‌های وسیعی از بهترین سرزمین‌های ایران، تحمیل قراردادهای سخت و سنگین و تضمین تداوم حضور و دخالت روسیه در ایران، اگر نیمه اول پیامدهای مناسبات ایران و روسیه در دوره

فصلی شاه محسوب شود، نقش آفرینی مؤثر و حضور آگاهانه و اراده اندیشه‌ها و راه‌کارهای عملی برای مدیریت جامعه توسط علماء، نیمه دوم این امر محسوب می‌شود. به واقع، جنگ‌های روسیه علیه ایران، شرایطی را فراهم کرد که تفکر اصولی غالب بر سوزهای علمی شیعه مستقیماً و با استفاده از شیوه‌هایی همچون صدور فرمان به شاه و تذکر به او، صدور فتوا علیه دشمنان، به راه انداختن نیرو و همراهی با آنان، تبیین اجرایی اندیشه سیاسی تشیع و غیره، نقش فعالی در مدیریت اجتماعی بر عهده گیرند. بر این اساس، این پژوهش با هدف بررسی چگونگی نقش آفرینی علمای اصولی در جنگ‌های روسیه با ایران، قصد آن دارد تا به این پرسش پاسخ گوید که: چرا و چگونه تفکر فقهای اصولی در ایران دوره فصلی شاه و در مسابقات با روسیه تأثیر گذاشتند؟ پژوهش به شیوه توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر منابع و پژوهش‌های تاریخی به این موضوع می‌پردازد. **واژه‌گان کلیدی:** تفکر اصولی، جنگ‌های میان ایران و روسیه، فقهای اصولی، فتوا، جهاد.

واکاوی پیامدهای جنگ‌های ایران و روس بر خودآگاهی ملی ایرانیان

محمد رحیمی

استادیار گروه جغرافیای سیاسی، پژوهشگاه علوم نظامی و مطالعات اجتماعی تاج، تهران
M52.Rajabi@Gmail.Com

محمد احمدآبادی

استادیار گروه جغرافیای فرهنگی، پژوهشگاه علوم نظامی و مطالعات اجتماعی تاج، تهران
MahmadAbadi1353@Gmail.Com

چکیده

در ایران، اگرچه روابط ایران با کشورهای غربی در عصر صفویه افزایش می‌یابد، لکن سرآغاز آشنایی با عناصر مادی و غیرمادی فرهنگی غرب را می‌توان در زمان جنگ‌های ایران و روس دانست. بر این اساس و در پی شکست‌های ایران از روسیه تزاری نوعی عود آگاهی نسبت به ناتوانی خویش برای ایرانیان پدید آمد و پاسخ‌های گوناگون به عقل پیدایش و نحوه رفع این ناتوانی و عقب‌ماندگی به مهم‌ترین دغدغه جامعه و نیروهای فکری و سیاسی آن بدل گشت. اولین پیامد این خودآگاهی، در عرصه صنعت نوین و پیش از همه در سازماندهی نظامی متجلی گردید. این امر، سبب نزدیک شدن دولتمردان قاجار به کشورهای غربی‌افزانه و

انگلیستان بدون شناخت و توجه به تحولات آن سوی مرزها گردید که در نهایت، موجب زوال ایران به عنوان بزرگ کشور مستقل شد. اما این تنها پیامد این خودآگاهی نبوده بدین معنا، اگرچه یک قرن دیگر طول کشید تا جنبش‌های تجدیدطلبی در میان مردم طرفدار پیدا کنند، اما برخورد ایران با تجدید با نبردهای بی‌دری با روسیه آغاز شد که در نهایت، منجر به شکل‌گیری مشروطه گردید.

بر اساس آنچه گفته شد، سؤال اصلی مقاله پیش‌رو آن است که جنگ‌های ایران و روس چه پیامدهایی برای ایرانیان داشته است؟ در پاسخ به این سؤال باید گفت که به نظر می‌رسد جنگ‌های ایران و روس سبب پیدایش نوعی خودآگاهی نسبت به ناتوانی خویش در ایران گردید که پیامد کوتاه‌مدت آن نوسازی ارتش و بلندمدت آن، مشروطه بود. برای اثبات این فرضیه نیز با اتخاذ روش کیفی با رویکرد توصیفی و تحلیلی، به گردآوری منابع لازم از طریق اسنادی و کتابخانه‌ای توجه شده است.

واژگان کلیدی: جنگ‌های ایران و روس، انگلیس، فرانسه، قاجاریه، خودآگاهی، مشروطه.

تأثیر جنگ‌های ایران و روسیه بر نوسازی ارتش ایران در دوره فتحعلی‌شاه قاجار

محمد احمدآبادی

استادیار گروه جغرافیای فرهنگی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، تهران
MahmudAhadi1353@Gmail.Com

محمد رجبی

استادیار گروه جغرافیای سیاسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، تهران
M52.Rajabi@Gmail.Com

چکیده

ایران در ابتدای قرن ۱۹م. در حالی مورد هجوم روس‌ها قرار گرفت که از تحولات و رشد سریع صنعت در خارج از مرزهایش دور مانده بود. ساختار ارتش در این دوره همان ساختار ارتش آقا محمدخان قاجار بود که فاقد نظم و انسجام و تعلیمات نظامی و همچنین تجهیزات مدرن جنگی بود. جنگ‌های ایران و روس با اینکه باعث از دست رفتن مناطق بسیاری از خاک ایران شد اما این امر نه به لحاظ شجاعت بیشتر سربازان روس که بر اساس وجود تجهیزات و امکانات مدرن آن‌ها در دو دوره این جنگ‌ها بود. شکست در این جنگ‌ها و انعقاد دو قرارداد گلستان

و ترکمانچای برای اولین بار واقعیت انحطاط ارتش و نیروهای نظامی را برای عباس میرزا و بسیار دیگر از دولتمردان و روشنفکران جهان ساخت. این شاعرانه نوگرای قاجار در راه نوسازی کشور دست به اصلاحاتی زد که محوری‌ترین این اصلاحات ایجاد ارتش مدرن بر پایه تعلیمات و تسلیحات نظامی به سبک کشورهای غربی بود. این اقدامات نقطه عطفی در راه نوسازی ارتش در دوره قاجار به شمار می‌رفت. این نوشتار با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای به دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش است که اصلاحات در این دوره بر اساس چه شرایط و نیازهایی شکل گرفت؟ و سرنوشت این اقدامات و اصلاحات چه فرجامی پیدا کرد. فرض پژوهش بر آن است عباس میرزا برای نوسازی ارتش ایران به استخدام افسران مجرب و کارخان اروپایی اقدام نموده و با بهره‌گیری از دانش‌های نوین و استفاده از دانش و تجربه این افسران نوسازی را در ارتش آغاز نمود. این رویه با فراز و نشیب‌هایی چند در سراسر دوران قاجار ادامه یافت. تا شروع حکومت پهلوی که ارتش مدرن ایران شکل گرفت افسران اروپایی در ایران به تعلیمات نظامی افراد تجهیز و نوسازی ارتش ایران مشغول بودند. نوسازی ارتش در این عصر اولین اقدام و نقطه عطف برای نوسازی در سایر شئون اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مملکت به شمار می‌رفت.

والا کمان کلیدی: عباس میرزا، ارتش، نوسازی، جنگ‌های ایران و روس.

ساختار نظامی دولت قاجاریه در مواجهه با قوای روسیه: ماهیت و فرایند تغییرات و اصلاحات

رضا الوسی

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران
osza.af377@yahoo.com

چکیده

دولت قاجار در اوایل قرن سیزدهم هجری قمری در بستری مقارن با تحولات خارجی قرن نوزدهم میلادی تأسیس شد. این تحولات بیرون مرزی به گونه‌ای پیش رفت که ایران از آن متأثر شد. کشور روسیه به عنوان همسایه تاریخی ایران در این ایام سیاست تهاجمی یا الحاقی را در پیش گرفته بود. دولت قاجار در بدو تأسیس، با قوای روسیه که در صدد اشغال و الحاق نواحی شمال غرب کشور بودند، درگیر شد. ساختار نظامی دولت قاجار که میراث دولت‌های پیشین بود، ماهیتی ایلی و قبیله‌ای داشت. در حقیقت با این ساختار بود که دولت قاجار وارد نبرد با روسیه در دو دوره شد. این ماهیت نظامی اگر چه در ایام بحران داخلی کنارگذاشته موقتاً آبروی داشت، اما در هنگام مواجهه با پیکنه ارزش

قدرت مند، نقاط ضعف آن آشکار گردید. این مسأله سبب شد دولت‌مردان قاجاری برای رفع نقاط ضعف در بدنه و محتوای ساختار نظامی دولت اقداماتی انجام دهند. لذا از این جهت فرایندی آغاز گردید که با تکیه بر دانش و فنون نظامی جدید کشورهای غربی و با انجام اصلاحات و تغییرات، ساختار نظامی را در برابر قوای مهاجم توانمند سازد. در این پژوهش سعی شده است تا با تکیه بر روش تئوری ساختاری و با بهره‌گیری از شیوه تحلیلی و توصیفی، با تکیه بر مدارک و منابع کتابخانه‌ای، ساختار نظامی دولت قاجار در بسفر تاریخی که با تهاجم روسیه مواجه شد، به بحث گذاشته شود. استنتاج نگارنده بر آن است که این دولت از درون بحران‌های روی کار آمده بود که فرصت زمانی و مادی چندانی برای توانمندسازی را نیافت. لذا با چنین شرایطی بود که در ایام آغازین خود، با اینکه تهاجم بزرگ از سوی کشوری که از نظر موازنه قدرت در جایگاه برابر با آن قرار داشت، مواجه گردید.

کلیدواژه‌ها: قاجار، روسیه، ساختار نظامی، ماهیت، اصلاحات.

جغرافیای اقتصادی گرجستان بعد از عهدنامه گلستان مبتنی بر نسخه خطی ناشناخته فارسی

حامد کاظمزاده

مرکز مطالعات ژوئای شرقی دانشگاه ورنو

hamidkazemrachi@gmail.com

چکیده

این نسخه خطی را به صورت اتفاقی در سال ۲۰۰۸م. در کتابخانه آیت‌الله مرعشی در شهر قم در حالی که به دنبال اسنادی از منطقه قفقاز بودم در کنار سه نسخه خطی دیگر که در یک مجموعه صحافی شده بود، یافتم. از نظر موضوعی این نسخ به هم ارتباط نداشته و تنها ۴۱ صفحه از آن مربوط به نسخه مورد بحث است.

موضوع این نسخه جغرافیای اقتصادی گرجستان در نیمه دوم قرن نوزدهم یعنی بعد از انعقاد عهدنامه‌های گلستان و ترکمنچای است. این نسخه فارسی بیشتر شبیه گزارش یکت مأمور اقتصادی یا سیاسی از وضعیت جغرافیای اقتصادی منطقه است. بر اساس گفته‌های نویسنده نسخه، این مطالعات میدانی بود. در واقع

این نسخه یکی از مهم‌ترین نسخ فارسی درباره قفقاز و گرجستان بعد از جدایی از ایران است.

نویسنده، زمان و مکان نگارش نسخه به دلیلی نداشتن آغاز و پایان مشخص نیست. اما بر اساس گزارش‌های داخل نسخه و ادبیات و خط آن، سال نگارش نسخه احتمالاً اواخر سال ۱۸۶۹ م. یا اوایل سال ۱۸۸۰ م. می‌باشد.

این نسخه منبعی مهم و دست‌اول برای تحقیقات اجتماعی و اقتصادی در مورد تحولات قفقاز در نیمه دوم قرن نوزدهم محسوب می‌گردد. بر اساس مطالب نسخه می‌توان استنباط کرد که نویسنده علاوه بر مطالعات میدانی از برخی گزارش‌های دولتی دوره نواز نیز استفاده کرده است. در این مقاله تلاش می‌شود گزارشی از وضعیت اقتصادی گرجستان بعد از جدایی از ایران مبتنی بر این نسخه ارائه گردد.

کلیدواژه‌ها: گرجستان، قفقاز، ایران، روسیه، نسخه خطی ناشناخته فارسی.

جنگ‌های ایران و روسیه، پلی استوار در گریز از حقایق‌نگاری به وارونه‌نگاری

مسعود عرفانیان

یازدهمگر تاریخ، فرهنگ و تمدن ۱۳۹۷ و آسپای مرکزی
m_urfaniyan1208@yahoo.com

چکیده

در حال حاضر در تاریخ‌نگاری رسمی و غیر رسمی جمهوری آذربایجان، وجود سرزمینی واحد و یکپارچه به نام آذربایجان از دیرباز - شامل آذربایجان ایران، جمهوری آذربایجان و اتریش مورد ادعای آذربایجانی‌ها - تا پیش از پایان جنگ‌های ایران و روسیه، به عنوان یکت مفروض و اصل مسلم پذیرفته شده است. این مفروض گزاره‌ای را به میان آورده که پس از جنگ‌های ایران و روسیه و در نتیجه قراردادهای گلستان ۱۲۲۸ق/ ۱۸۱۳م و ترکمنچای ۱۲۴۳ق/ ۱۸۲۸م این سرزمین واحد به دو نیمه تقسیم شده و بخش از آن به نام آذربایجان جنوبی و در جنوب رودخانه ارس و بخش دیگر به نام آذربایجان شمالی، در شمال رودخانه ارس قرار گرفته و به این ترتیب تابعی غلاکت بار برای خلق آذربایجان

به باز آمده است.

بر پایه همین گزاره، آنان از همان آغاز نخستین درگیری‌ها میان سپاهیان روسیه به فرماندهی ژنرال سپسکوف در تجاوز به گنجه و رویارویی دلیرانه جوانان زینا نوظهور قاضار، سرزدار دلاور ایرانی با او و به دنبال آن دیگر رویدادهای جنگ‌های ایران و روسیه را در تقاضای از تعریفان، پیچیده و بازناب دادند.

به همین دلیل جنگ‌های ایران و روسیه در به اصطلاح تاریخ‌نگاری آذربایجانی‌ها جایگاه ویژه‌ای یافته و به عنوان موضوعی کلیدی در سرآغاز این جدایی مورد توجه و ارزیابی تاریخ‌نگاران آذربایجانی قرار گرفته و می‌توان آن را به مثابه پلی استوار در گریز آنان از حقایق‌نگاری به وارونه‌نگاری ارزیابی نمود. اما به دلیل وجود اطلاعات منطبق با واقعیات در بسیاری از منابع و مآخذ و اسناد و مدارک باستانی‌ها و آرشیه‌ها، دربارهٔ ماهیت این جنگ‌ها، تاریخ‌نگاران آذربایجانی در شرح و تحلیل این رویدادها، به نوعی آشفتگی و سردرگمی گرفتار شده و در مجموع نتوانسته‌اند گزارش یکپارچه‌ساز و منسجمی از این رویدادها به دست دهند.

در این نوشتار سروری خواهیم داشت بر روند گزارش تاریخ‌نگاران آذربایجانی از جنگ‌های ایران و روسیه با نکیه بر کتاب‌های تاریخ درسی و غیر درسی منتشر شده در جمهوری آذربایجان.

واژگان کلیدی: جمهوری آذربایجان، ایران، روسیه، جوانان.

نقش بازیگران محلی قفقاز در جنگ‌های ایران و روس

Abstract

استادیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران

Atashli@gmail.com

محمود دهقان

دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران

چکیده

با ورود جهان سیاست به دوران مدرن و دگرگونی آرایش فضایی قدرت جهانی، معادلات نظام بین‌المللی نیز دگرگون شد. به عبارت دیگر نوع و میزان اثرگذاری حکومت‌ها در درون و بیرون مرزهایشان را میزان ورود و تأثیرپذیری آنها از تحولات سیاسی و علمی جدید تعیین می‌نماید. در این راستا برخی کشورهای اروپایی و روسیه با ورود به عرصه مدرنیسم و ایجاد تحولات ژرف در بنیان جوامع خود توانستند چتر اثرگذاری خود را در ورای مرزهای سیاسی خود بگسترانند. در این میان تمرکز فعالیت آنها در حوزه خلیج فارس و هند و تلاش برای تثبیت قدرت خود در این مناطق منجر به رخ دادن مجموعه تحولاتی شد که از آن به بازی بزرگ یاد می‌شود. در این میان با غفلت حکومت‌های ایرانی از

تحولات جدید و بی‌خبری از تحولات منطقه‌ای و جهانی در کنار عدم استقرار حکومت‌های قدرتمند و طولانی مدت در دوره پس از صفویه باعث شد که ایران نه تنها جایگاه خود به عنوان قدرت منطقه‌ای را از دست بدهد بلکه نفوذ و سرزمینی تاریخی آن‌ها نیز هرچه ناخست و ناز و انفعال قدرت‌های نو ظهور جهانی شود. در این میان نظر به سازمان سیاسی سنتی فضا در ایران، ایالات پیرامونی بیش از همه وارد کارزار سیاسی جدیدی در نظام نوپدید بین‌المللی شدند. پژوهش حاضر در پی مطالعه و بررسی نقش بازیگران محلی در ایالات پیرامونی ایران در قفقاز طی جنگ‌های ایران و روس با نگاهی بر تئوری‌های کارکردگرایمی باشد.

روش پژوهش در این نوشته از نوع توصیفی-تحلیلی و ابزار گردآوری اطلاعات مطالعات کتابخانه‌ای است. بر پایه بررسی صورت گرفته می‌توان گفت بازیگران محلی قفقاز با استفاده از وضعیت موجود و مزیت خود سعی داشتند پادشاهی‌های مستقل خویش را برقرار سازند. آن‌ها برای حفظ قدرت خود بسته به شرایط قدرت و نفوذ ایران یا روسیه در قفقاز حمایت یکی از طرفین را کسب می‌کردند. از جمله این بازیگران در برهه جنگ‌های ایران و روس می‌توان به ابوالفتح خان و ابراهیم خان در قره باغ، عباس‌قلی خان حاکم نخجوان، محمد خان ایروانی از قاجارهای محلی ایروان و جوان خان گنجه‌ای در گنجه اشاره کرد که تحت میزان قدرت ایران و روس به یکی از این دو گرایش پیدا می‌کردند. از این رو با نگاهی به ساختار مذهبی، قومی و نیز قدرت سیاسی و نظامی ایران می‌توان گفت حکومت ایران در آن مقطع نتوانست کارکرد خود را در ایجاد همگرایی و یکپارچگی سرزمینی ایفا نماید، بنابراین این امر در ترکیب با مسائل دینی و قومی دسترس‌ناپذیر شکست و جدایی قفقاز از ایران شد.

واکمان کلیدی: ایران، روس، کارکردگرایمی، قفقاز، بازیگران محلی.

راه آهن جلفا و نقش آن در تحولات آذربایجان (از انقلاب مشروطه تا کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ ش.)

مسعود کوهستانی آزاد

محل تاریخ معاصر ایران و سند ژورن

saraj-etarikh@yahoo.com

چکیده

با پایان یافتن جنگ‌های ایران و روسیه، پیک دوره آرامش نسبی به آذربایجان بازگشت و آن ایالت فرصت رشد و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را یافت. صرف نظر از عوامل مختلف و زمینه‌های فراهم آورنده چنین رشدی، عامل بسیار مهمی که در فرآیند توسعه آذربایجان در قرن نوزدهم تا انقلاب مشروطیت مطرح است، موقعیت جغرافیایی آن ایالت و همجواریش با قفقاز، روسیه و عثمانی بود. موقعیت ممتاز جغرافیایی کلید گسترش مرادفات بین بازرگانان آذربایجانی با خارج از کشور بود. ظمناً چنین مرادفاتی به نوبه خود زمینه‌ساز رشد و توسعه همه جانبه آذربایجان را پیش از پیش فراهم کرد. بدین سبب آذربایجان به مثابه دروازه ایران برای مرادفات با دنیای خارج و به ویژه اروپا و مغرب زمین محسوب می‌شد. یکی از مهمترین معابر و مسیرهای موجود برای

چنین مرادفات و ارتباطاتی، منطقه جلفا بود. آن منطقه کریدور اصلی ارتباطی آذربایجان و مالا ایران با قفقاز و روسیه محسوب می‌شد. در طی گذشت سالیان طولانی، توسعه روابط ایران با روسیه و قفقاز بر اهمیت منطقه جلفا افزود. این مهم آنگاه به درجه کمال و اهمیت خود رسید که راه آهن جلفا - تبریز احداث شده و از طریق اتصال این راه به راه آهن قفقاز، حجم مبادلات بین دو منطقه به شدت افزایش یافت.

پیروزی انقلاب مشروطیت در ایران آغازگر دوره بحرانی در ایران بود که تا حدود پانزده سال پس از آن کم و بیش ادامه یافت. کانون اصلی و مرکز این بحران، آذربایجان بود. مخالفت دولت روسیه با انقلاب مشروطیت و حملات همه جانبه نظامی و سیاسی آن دولت به منطقه شمالی ایران و به ویژه آذربایجان که در نهایت با استناد به قرارداد ۱۹۰۷ بین دولتمرد روسیه و بریتانیا، منجر به استیلای روسیه بر نیمه شمالی ایران شد، تأثیر ویرانگری بر آذربایجان باقی گذارد که تا سالیان درازی ادامه یافت. متعاقب آن شروع جنگ جهانی اول در اروپا و سرایت دامنه آن جنگ به ایران، آذربایجان را که بین دو قدرت متخاصم روسیه و عثمانی قرار داشت، دچار صدمه و ویرانی گسترده نمود.

با توجه به اهمیت منطقه جلفا در روند رویدادها و بحران های آذربایجان در مقطع زمانی انقلاب مشروطه تا کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ که شامل پنک دوره حدوداً ۱۵ ساله می‌شود، این موضوع به طور خاص مورد بررسی و پژوهش قرار گرفته و بخشی از دستاوردها حاصله از آن، در این مقاله منعکس شده است. هدف از تدوین مقاله مذکور بیان نقش راه آهن و خطوط مواصلاتی جلفا به تبریز و تحولات آذربایجان در دوره مورد بحث است. برای انکشاف و تحلیل هر چه بجز موضوع، تلاش شده از منابع دست اول تاریخی (استاد و مدارک دولتی و

خصوصی، مدارک موجود در جراید و مجلات هم‌زمان، خاطرات و تاریخ نگاری‌های سلفها بهره گرفته و پرتویی بر این جنبه از حیات منطقه جلفا در تاریخ معاصر ایران افکنده شود.

والاتفاق کلمه‌ی راه آهن جلفا، آذربایجان، روسیه، عثمانی.

نقش صنعت چاپ تبریز در جنگ‌های ایران و روس

شورزاد پیمان

مدیر مجامع چاپ سید آزادی تبریز

mahdazady@yahoo.com

چکیده

در پی هجوم روسیه به سرزمین‌های شمالی ایران، فتوحات شاه تاجدار در برهه‌ای از تاریخ جنگ‌های دوره اول، خود را ناگزیر از توسل به علمای شیعه، جهت حمایت‌های نظری و عملی در مقابل تهاجمات روس‌ها دید. از علماء و فقهائ در باب تحریض و تشویق مردم برای حضور در میدان نبرد، درخواست فتوای جهاد مبنی بر^۱ «وجوب مدافعه از سرزمین‌های اسلامی»^۲ را مطرح کرد.

عروشخانه چنانچه انتظار می‌رفت، روحانیون و علمای شیعه، درخواست پادشاه مبنی بر پشتیبانی از ارتش ایران و صدور اعلامیه‌های جهاد بر ضد روس را با یک هماهنگی بی‌مانندی پاسخ دادند و در آن اعلامیه‌ها، مردم ایران به ویژه ساکنان مناطق مرزی و علی‌الخصوص مردم آذربایجان را به جنگ با سپاهیان متجاوز روس، برانگیختند.

بر اساس مستندات تاریخی، نخستین کتاب چاپی ایران مربوط به اثری با نام «رسالة جهادیه» است که توسط میرزا عیسی قائم مقام قزاقی تدوین شده و به سال ۱۳۳۴ ق. در تبریز منتشر شده است. این رساله جهادیه که از آن به عنوان «نخستین کتاب چاپ سری ایران» یاد می‌شود، به همت پنگ چاپخانه دار تبریزی به نام میرزا زین‌العابدین تبریزی چاپ شده است.

زمانی که ایران درگیر جنگ با روس‌ها بود، عباس میرزا کسر همت بیست‌تا به هر طریق که شده صنعت چاپ را در ایران برپا ننماید و گسترش دهد، وی طی چندین سال رفت و آمدهای سیاسی و مذاکره با دولت خارجی، همواره در صدد انتقال این صنعت به ایران بود تا آن‌که توانست اولین دستگاه چاپ را از امپراتوری روس به تبریز بیاورد و در قدامی ترجمانی که ناشی از تفکرات دینی و توجه ویژه او به نظام اسلام بود، اولین کتابی را که با همین دستگاه چاپ و انتشار داد، رساله‌ای بود که علیه روس‌ها حکم به جهاد می‌داد.

این رساله جهادیه ۸۹ صفحه، بر روی کاغذ نخودی رنگ ضخیم به چاپ رسیده و جلد آن از نوع نیساج مشکی قسری است. هر صفحه آن از ۱۴ سطر تشکیل شده است.

کتاب با مرکب مشکی چاپ شده و عاری از هر گونه آرایه و تصویر است. فقط در بعضی صفحات نام فتح‌علی شاه و شاهزاده عباس میرزا، به رنگ طلایی خوشنویسی شده است. نکته دیگر اینکه هر چند زبان متن کتاب فارسی است، عباراتی به زبان عربی مانند آیات و احادیث نیز به متن وارد شده است که گویا بعدها به منظور درست خوانی، با رنگ مشکی و در محدود صفحاتی به رنگ سرخ، بر روی این عبارات زیر و زیر گذاشته شده است. به بیان دیگر در این کتاب هیچ گونه علامت هجابی و یا اعراب گذاری چاپی دیده نمی‌شود.

کتابخانه‌ها و مراکز جنگ‌های ایران و روس، صنعت چاپ، تبریز، رساله‌های جهادی.

بررسی محتوایی مفاد قرارداد گلستان و ترکمانچای

ابوالحسن مبین

استادیار گروه تاریخ، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بجنورد

mohayen@icjnsuadk.ac.ir

مبین مدنی قره چشمه

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بجنورد

mubinsedgh761@gmail.com

چکیده

سیاست روسیه در تجاوز به کشورهای همسایه با قدرت یافتن پطر کبیر گسترش یافت. بر این اساس، روسیه تزاری که ممالک گرجستان و ولایات قفقاز را شریان حیاتی ایران می‌دانست، تلاش کرد تا آن مناطق را تسخیر نماید. نخستین قرارداد ایران و روسیه در سال ۱۷۲۲ میلادی (۱۱۳۴ قمری منعقد شد که طی این قرارداد، محافظت از اموال کشتش‌های تجاری روسیه به ایران واگذار شد. با امضای صلح بخارست (۱۶ مه ۱۸۱۲م) میان روسیه و عثمانی، بر شدت حملات روس‌ها در سرزمین‌های شمالی ایران افزوده شد. قرارداد مفصل و پیمان اتحاد انگلیس و روسیه علیه فرانسه نیز از جمله قراردادهایی بود که به دنبال آن امضاء شد و

زمینه‌ای شد تا این دولت‌ها مقاصد دیپلماتیک خود را به پیش ببرند. هدف از پژوهش حاضر، بررسی مفاد عهدنامه‌های مرزی گلستان و ترکمانچای در ایران می‌باشد، که براساس روش تحقیق تاریخی و تحلیلی انجام شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که جنگ‌های روسیه با ایران که در هفتاد و سه سال سلطنت فتحعلی شاه آغاز شده بود با انعقاد قرارداد گلستان خاتمه یافت. بر اساس معاهده گلستان که شامل یک مقدمه و یازده فصل بود، بسیاری از مناطق ایران از جمله قره باغ و گنجه به اشغال روس‌ها در آمد، و ایران از حق داشتن نیروی دریایی در دریای خزر محروم شد. عواملی از جمله عدم روشن شدن وضعیت سرحدات در تنظیم معاهده گلستان توسط روسیه، رفتار ناعطوب با مردم قفقاز، اصلاح جهاد توسط علما و سیاست استبدادی حکومت قاجاریه، سبب شروع جنگ‌های دوره دوم ایران و روس و در نتیجه انعقاد عهدنامه ترکمانچای گردید. این عهدنامه در شانزده فصل و یک قرارداد الحاقی در سه فصل با میانجی‌گری دولت انگلستان منعقد گردید و واگذاری ولایات ایروان و نخجوان به روسیه، حق کنسولی روس‌ها در دریای خزر، محروم شدن ایران از حق کنسولی در دریای پر خورده‌اری انواع روسی از حق کاپیتولاسیون در ایران را به دنبال داشت. با فشار روس‌ها، یک معاهده تجاری نیز امضاء شد که بر طبق آن تمام بازار ایران در اختیار روس‌ها قرار می‌گرفت.

واژگان کلیدی: فتحعلی‌شاه، عباس میرزا، روسیه، مفاد عهدنامه گلستان، مفاد عهدنامه ترکمانچای.

تأثیر جنگ‌های روسیه و ایران بر ایجاد اندیشه نوگرایی و ظهور نهضت مشروطه

محمد باسداقت

دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ و تمدن ملی اسلامی، دانشگاه تهران
m.basdaqhat@gmail.com

چکیده

وقوع انقلاب روسیه، حملات روسیه تزاری به ممالک محروسه ایران و بروز جنگ‌های ایران و روس، رفت و آمد ایرانیان به کشورهای اروپایی و آشنایی آنان با تحولات اروپا، رواج صنعت چاپ و سپس ترجمه و نشر آثار فرنگی در ایران، از جمله عواملی هستند که در زمره عوامل آگامی‌بخش و تأثیرگذار بر شکل‌گیری نهضت مشروطه ایران قرار می‌گیرند. اگر چه انقلاب مشروطه از سطح شورش‌ها، نهضت‌ها و تظاهرات‌های عمومی کم و بیش دامنه‌دار ملت و دولت ایران بود و در امتداد تحولات تاریخی این سرزمین شکل گرفت، اما با تمام مشابهت‌های انقلاب مشروطه با سایر حوادث این سرزمین، شکل‌گیری آن بکام تفاوت عمده داشت و آن تأثیر عوامل خارجی از جمله آشنایی ایرانیان با دنیای

خارج به ویژه پس جنگ‌های داختره‌تر ایران و روس بود. در این پژوهش، به این پرسش اساسی پرداخته می‌شود که نقش جنگ‌های ایران و روسیه در ایجاد اندیشه تجدد و احساس نیاز برای اصلاح سازمان اداری و نظامی و فکری جامعه ایرانی چه بود؟ و اینکه تلاش چه افرادی در این زمینه بیش از همه مؤثر بود؟

مطابق بررسی‌های به عمل آمده، جنگ‌های ایران و روس تأثیری نکاندهنده بر ایجاد هویشیاری در میان شاهزادگان و طبقه اعلی فکری جامعه ایران به جای گذاشت. در ابتدا نقش محوری شاهزاده عباس میرزا در جبهه نخست مقابله با روس و اندیشه‌های روشنگرانه او، باعث تأثیرگذاری بر سایر افشار فرجه‌تخته و روشنفکر جامعه ایران گشت. سپس تأثیر تاریخی اشغال بخش‌های وسیعی از ایران توسط یک کتور خارجی، الهام بخش اندیشمندی شد که تحیرات فکری منجر به انقلاب مشروطه را سبب شدند. بدین ترتیب به فاصله اندکی پس از اتمام جنگ‌های میان روسیه و ایران، نهفت مشروطه ایران آغاز شد و پس از فریب به هشتاد سال انقلاب مشروطه در ایران به آنتر رسید.

واژگان کلیدی: جنگ‌های ایران و روس، عباس میرزا، روشنفکران، نهفت مشروطه.

اثربخشی جنگ‌های ایران و روس بر آیدنولوژی مشروطه‌خواهان

محمدرضا آقایی

دانشیار تاریخ معاصر ایران، کارشناس سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
t.ansari74@gmail.com

چکیده

جنگ‌های ایران و روس و عهدنامه‌های گلستان و ترکمانچای صفحات تلخی از تاریخ ایران بشمار می‌روند. از دست رفتن سرزمین‌های حاصلخیز و پرجمعیت قفقاز، محدودیت ارضی ایران، سلب مالکیت ایران در دریای خزر و برقراری شدن حق فداوت کنسولی دربارهٔ اتباع روسیه، لغات شدیدی به استقلال سیاسی و اقتصادی ایران وارد آورد. در دوران سلطنت محمدشاه و ناصرالدین شاه نتایج شوم این جنگ‌ها بروز کرد. دولت‌های اروپایی موفق به کسب امتیازات زیادی برای خود شدند و استقلال ایران و حیات اقتصادی ملت ایران پیش از پیش مختل شد. همچنین امنیت عمومی مردم ایران به طغی فیردی که در معاهدات تحمیلی ایجاد شده بود از بین رفت و قراردادهای تجاری بی حد و حصر توان اقتصادی و

سیاسی ایران را مضمحل کرد. این انسداد اقتصادی و سیاسی، زندگی مردم را بطور همه‌جانبه تحت تأثیر قرار داد. در میان رجال قاجار عباس میرزا در عین شجاعت و جنگجویی، تفکرات اصلاح‌طلبانه داشت. او نخستین کسی بود که طرح روانه ساختن دانشجویان از ایران به اروپا را پی افکند. او با علاقه به فرهنگ و پیشرفت اروپائیان و استفاده از تحصیلات دانشجویان منشأ خدمات ارزنده‌ای شد. اما شکست‌های ایران در جنگ با روس‌ها، تحمیل معاهدات، از دست رفتن اراضی ایران، از بین رفتن غرور ملی و امنیت اقتصادی مردم، پس‌اندازی شاهان قاجار و از طرف دیگر آشنایی مردم با پیشرفت‌های اروپائیان در سایه دولت‌های دموکرات، مردم ایران را به فکر جنبش مشروطه‌خواهی انداخت. با این‌که در فاصله پایان جنگ‌های ایران و روس تا آغاز انقلاب مشروطه حدود هشتاد سال، اتفاقات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی زیادی روی داد، اما در این مقاله سعی خواهد شد به نتایج این جنگ‌ها و نارضایتی مردم ایران از خدشه دار شدن غرور ملی و فشارهای روزافزون اقتصادی به عنوان سرمنشأ انقلاب مشروطه پرداخته شود.

واژه‌های کلیدی: جنگ‌های ایران و روس، مشروطه‌خواهی، اصلاحات، اندیشه نوگرایی

بررسی سطح روابط میان مردم ایران و قفقاز بعد از جنگ‌های ایران و روس

رسول پورزمانی

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه تبریز.

saadpourzamani@yahoo.com

چکیده

جنگ‌های ایران و روس در دوره قاجار و عهدنامه‌های شطرنج حاصل از آن، جدایی منطقه قفقاز از ایران را در پی داشت. طی رطم تغییر در مرزهای سیاسی ایران و روسیه تزاری و فرار گرفتن منطقه قفقاز در جغرافیای سیاسی روس‌ها، ارتباط میان مردم این مناطق همچنان ادامه داشت. سرنوشت سیاسی و اقتصادی متفاوت مناطق فوق‌الذکر باعث بروز مهاجرت‌هایی از قفقاز به ایران و بالعکس شد. اقتصاد و به عبارت بهتر معیشت، از مهم‌ترین دلایل بود که سطح روابط مردمان این مناطق را حفظ کرده و باعث رواج مهاجرت میان این دو منطقه گردید. البته برای این مهاجرت‌ها دلایلی دیگر چون مسائل سیاسی و مذهبی را نیز باید در نظر گرفت که مردم هر دو منطقه را ترغیب به ایجاد ارتباط و مهاجرت می‌کرد.

مناطق شمالی ایران و به عبارت دقیق‌تر مناطق آذربایجان، خراسان و گیلان به همراه تهران از مناطقی بودند که پیشتر به عنوان مقصد مهاجرت از سوی قفقازی‌ها انتخاب می‌شد. منطقه پاکو نیز در میان مناطق قفقاز بیشترین مهاجران ایرانی را در خود جای داد. البته سطح مهاجرت و همچنین اهداف و ملیت مهاجران به این مناطق متفاوت بود. این تحقیق که به صورت کتابخانه‌ای صورت گرفته است سعی بر آن دارد تا سطح، نوع و حلقه روابط میان ایرانیان و مردم قفقاز را بعد از جنگ‌های دول ایران و روسیه تزاری، نشان دهد.

واکمان کلبیدی، ایران، قفقاز، قاجاریه، جنگ‌های ایران و روس، مهاجرت.

ارشاد المجاهدین

(معرفی رساله جهادیه اثر عبدالکریم بن محمد صادق اهری)

حسین دوستی

نویسنده و پژوهشگر تاریخ ایران اسلامی

doosthosein@gmail.com

چکیده

در جنگ‌های ایران و روس، در کنار حماسه شجاعانه دفاع مقدس، حماسه دیگری نیز توسط فقه‌های آگاه و غیرتمند حوزه‌های علمیه آفریده شد. حماسه شکره‌مند جهادیه نویسنده. یعنی تصنیف رساله‌های فقهی «جهادیه» به صورت استدلالی و مستند به منابع فقهی توسط عالمان بزرگ دینی و زعمای حوزه‌های علمیه نجف و کربلا و تهران و تبریز و ... به نظر می‌رسد که در هیچ دوره‌ای از تاریخ فقه و فقه‌های شیعه امامیه، همانند دوره جنگ‌های ایران و روس، در موضوع جهاد، تحلیلی وسیع و کار علمی منطبق با واقعیت‌های عینی جامعه انجام نگرفته است. بسیاری از مجتهدان و فقیهان طراز اول آن دوره مثل مرحوم سید علی طباطبائی (صاحب ریاض)، سید محمد مجاهد (فرزند آو)، شیخ جعفر کاشف

الغناء، میرزا قنبری، میرزا یوسف طباطبائی تبریزی و ... کتابهای تحقیقی و علمی از دیدگاه فقه تحت عنوان «الجهادیه» تألیف کرده، فتوا به جهاد و تبره مسلمانان علیه دولت و لشکر متجاوز روس دادند.

این رساله‌ها که تعدادی از آن‌ها به حکم وظیفه شرعی و با تسابلات قلمی و از راه باطنی علما جهت حفظ مکتب اسلام و جهاد بر علیه کفار نوشته شد و تعدادی به درخواست مردم و تعدادی نیز بنا به تقاضای فتحعلی شاه قاجار نوشته شد از نظر علمی و ادبی نیز حائز اهمیت هستند.

به این ترتیب قسمت اعظم علما و فحول شخصیت‌های روحانی، رساله‌هایی مبتنی بر لزوم جهاد علیه روس‌ها نگاشته به شهرها و قضایات و دربار فتحعلی‌شاه و دستگاه عباس میرزا ارسال داشتند. میرزا حبیبی قائم مقام قراقرانی به دستور شاه، این رساله‌ها و نامه‌های شورانگیز را جمع آوری کرده و به صورت یک کتاب معتبر به حکام تمام شهرها فرستاد تا به اطلاع مردم و لشکریان برسد.

این مجموعه رساله‌های جهادیه توسط میرزا بزرگ قائم مقام، به نام «احکام الجهاد و اسباب الرشاد» نامگذاری و در ۱۲۳۵ هـ. ق در تبریز چاپ شد. لیکن نام «جهادیه» کبیره معروف شد و بعدها خلاصه‌ای از این کتاب را به نام «جهادیه صغیره» به چاپ رساند که در سال ۱۲۵۲ هـ. ش به همت دکتر جهانگیر قائم مقامی (نوه قائم مقام بزرگ) تجدید چاپ شد.

بسیاری از این رساله‌های جهادیه به دربار قاجار راه یافت و در کتاب وزین «جهادیه کبیره» یا «جهادیه صغیره» جای گرفتند. لیکن تعدادی نیز در محدوده مناطق مربوطه یا در حوزه طرفداران عالم صاحب آن رساله، گمنام و فریب ماندند و توفیق چاپ و نشر نیافتند و امروزه نام کتب خطی در اختیار بعضی از افراد قرار گرفته اند. خوشبختانه تعدادی هر چند اندک از همان رساله‌های خطی نیز اخیراً

به زير چاپ آماده شده است.

یکی از رساله‌ها که هنوز چاپ و نشر نیافته رساله جهادپای است بنام دارشاد المجاهدین، که توسط یکی از علمای شهرستان اهر به رشته تحریر درآمده است. عبدالکریم بن محمد صادق اهری یکی از علمای مبارز شهرستان اهر بود که در سال‌های جنگ‌های ایران و روس، دو جلد رساله در آداب و احکام جهاد بر اساس دستور قائم مقام فراهانی تحریر کرده و به وی تقدیم داشته بود. لیکن بعدها رساله دیگری نیز نوشته و به ترغیب مجاهدان و تشویق مردم به پیوستن به صفوف لشکریان پرداخته است.

این کتاب در قطع رقصی در یک مقدمه، سه مطلب و خاتمه نوشته شده است. **مهدی‌الله‌خان از شاه‌المجاهدین**، عبدالکریم بن محمدصادق اهری، جنگ‌های میان ایران و روسیه، قائم مقام فراهانی.

بازتاب جنگ‌های روسیه و ایران در دیوان فدایی مازندرانی

وحید نیکبخت

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه پیام نور، مرکز تحصیلات تکمیلی

nikbax@yaho.com

یحیی سلطانی احمدی

استادیار گروه تاریخ و تمدن اسلامی، دانشگاه پیام نور، مرکز تهران جنوب

Sohani17@gmail.com

چکیده

جنگ‌های روسیه و ایران از جمله حوادث مهم تاریخ معاصر ایران است. این جنگ‌ها که به قرارداد‌های گلستان و ترکمانچای ختم شد موجب از دست رفتن بخش‌های وسیعی از قلمرو ایران در قفقاز به جنوری یا آران گردید. این وقایع تلخ در ادبیات ایران زمین بازتاب گسترده‌ای یافت و شعرا وادبا به انعکاس ادبی آن همت گماشتند. از میان این شاعران میرزا محمود فدایی مازندرانی که بنگ شاعر مرثیه سرا است در دیوان عمده که مقتبل منظوم وقایع کربلاست در قصیدهای ادیبانه به بیان تجلی‌زات روس به ایران و اشغال شهرهای آران و آذربایجان می‌پردازد. این مقاله به بررسی نحوه بازتاب جنگ‌های روسیه و ایران و همچنین

نگاه و نظر شاعر در این قصیده توجه دارد.

وایمان کلبیدی: جنگ‌های روسیه و ایران، شعر فارسی، مرثیه سرایی، فدایی
مازندرانی.

جنگ‌های ایران و روسیه از منظر مفهوم ملیت‌گرایی و هویت ایرانی

حسن شکرزاده

دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین
Hasanzadeh1@gmail.com

نویسنده مقاله

گزارش از تندیس تجرید، دانشگاه پیام نور، واحد قزوین

چکیده

جنگ‌های ایران و روس در تحولات سیاسی و نظامی ایران از نظر مواجهه ایرانیان با قانون دیپلماتی و جنگ‌های تریبون دیپلماتی بسیار حساس و مهم است. با توجه به این دیدگاه، آنچه که در مقاله حاضر به عنوان مسئله اصلی مورد بحث قرار می‌گیرد بررسی این نکته است که وقوع جنگ‌های دوره‌ای با روسیه و ضرورت مقابله با تجاوزات روس‌ها آیا منجر به ظهور و شکل‌گیری نوعی حس وطن‌دوستی یکپارچه و احساس هویت ملی در نزد ایرانیان گردید؟ یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مفهوم هویت و پیداری ملی همراه با احساس تعلق به یک

میهن مشترک واحد از مفاهیمی بود که همزمان با وقوع جنگ‌های ایران و روس در جامعه ایرانی وجود نداشت و مقوله شریکت در جنگ نه از سر بیگ تکلیف ملی و حراست از مرزهای ملی بلکه بر اثر تکالیف مالی و مالیاتی و بنا از روی حس مذهبی و محافظت از سرزمین‌های اسلامی از دست‌برد گفزار روسی انجام می‌گرفت.

مقاله حاضر به شیوه مطالعه توصیفی و تحلیلی و براساس منابع دست اول تاریخی موضوع فوق را مورد تحلیل و پژوهش قرار می‌دهد.
واژگان کلیدی: ایران، قاجاریه، روسیه، هجرت ایرانی، ملیت‌گرایی.

نقش دولت انگلیس در جنگ‌های روسیه و ایران در دوره قاجار

نصرت خاتون علوی

استادیار گروه تاریخ، دانشگاه ولایت، ایرانتههر.

alavi.nosrati@yahoo.com

چکیده

روابط ایران با روسیه در دوره قاجار خصوصاً در زمان زمامداری فتحعلی‌شاه خصمانه و حالت رقابت و دوگیری نسبتاً متداول داشت. در زمان فتحعلی‌شاه دو دوره جنگ‌های طولانی میان ایران و روسیه در گرفت و طی این جنگ‌ها دولت انگلستان با توطئه و دسیسه‌افکنی کوشش کرد از جنگ‌های پیش آمده به نفع خود و در جهت رسیدن به مقاصد خود بهره جوید و سرانجام نیز به نفع روسیه دو عهدنامه خسارت‌بار را بر ایران تحمیل کرد. انگلستان تنها قدرتی بود که از جنگ‌های ایران و روس، و ضعیف و گرفتار شدن هر دو طرف جنگ نفع می‌برد، چرا که از نظر آن‌ها نه تنها روسیه، بلکه یک ایران قوی هم برای مستعمره حیاتی این کشور یعنی هند، تهدید تلقی می‌شد، از این رو هر دو کشور باید درگیر یک جنگ طولانی و فرسایشی می‌شدند. با این حال دو رقابت‌های استعماری بین سه

کشور انگلیس، روسیه و فرانسه در اوایل قرن نوزدهم، دستهبندی‌ها و دشمنی‌های حاصل از آن، انگلیسی‌ها در مقاطعی کنار روس‌ها قرار گرفتند تا با کمک نظامی این کشور بتوانند بر مهم‌ترین تهدید علیه خود یعنی ناباشون باطاعت غلبه کنند. از سویی دیگر از نظر انگلیسی‌ها روسیه تا جایی که برای هند خطری نداشته باشد می‌توانست در خاکه ایران پیشروی نماید. به همین جهت زمانی که از این بابت احساس خطر کردند وارد عمل شده و زمینه انعقاد دو عهدنامه گنگستان و ترکمنچای را به ضرر ایران فراهم نمودند. مقاله حاضر با بهره‌گیری از روش تحلیلی تاریخی به بررسی نقش دولت انگلستان در این جنگ‌ها و نتایج و تبعات آن می‌پردازد.

واژه‌های کلیدی: ایران، روسیه، انگلیس، قاجار، عهدنامه گنگستان، عهدنامه ترکمنچای.

نقش «مسائل جهادی» در دور دوم جنگ‌های ایران و روس

محمد باسماقی

دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه تهران

m.basmaghi@gmail.com

چکیده

دومین دوره جنگ‌های ایران و روسیه، با تجاوز روس‌ها به مرزهای ایران در 28 آبان 1204 ش آغاز شد. طولانی شدن دوره اول جنگ‌های ایران و روس، فرماندهان ایرانی و سران حکومت را برای توجیه ادامه جنگ با مشکلات عدیده مواجه کرد. عباس میرزا ولیعهد و جناح موافق جنگ از جمله میرزا عیسی قائم مقام قزاقی وزیر او، در تلاش برای تحریک و ترویج مردم برای حضور در جنگ بر آن شدند تا فتاوی علمای اسلام را جمع‌آوری کرده، از این طریق مشروعیت اقدام بر علیه کفار روس را فراهم آورند. علما و روحانیون اصولی نیز که دفاع از کیان اسلام را وظیفه دینی خود می‌دانستند، پای در میدان نهادند. رسالتی متعدد جهت ترغیب مردم به حضور در جنگ نگاشتند. در حقیقت هم با غافلگیری روس‌ها و حاکم شدن روحیه جهادی، ایرانیان به‌طور موافقت به

پروزی‌هایی دست یافتند؛ اما به مرور با صفت آرایشی مجدد روس‌ها و بروز اختلاف بین روحانیون و عباس میرزا و مستی فرماندهان ایرانی، اتفاقاتی افتاد که به شکست سپاه ایران در مقابل سپاه روس انجامید.

این تحقیق در پی پاسخ به این دو سوال اساسی است که "رسائل جهادیه" چه نقشی در آغاز دوره دوم جنگ‌های ایران و روسیه داشتند و این که روحانیون در طول جنگ، چه اقداماتی برای نبرد با روس‌ها انجام دادند؟ در این پژوهش با بررسی نقش روحانیون، دربار تهران و دارالسلطنه تبریز، ابعاد مختلف نقش رسائل جهادیه در دور دوم جنگ‌های ایران و روس هرچه بیشتر آشکار می‌شود.

واژه‌های کلیدی: جنگ‌های ایران و روس، رسائل جهادیه، عالمان اصولی، عباس میرزا.

تأثیر جنگ‌های ایران و روسیه بر ایجاد اندیشه نوگرایی

دکتر محمدجعفر چنگاوار

دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه ارومیه

Southstar_bey@yahoo.com

سکینه پاپایی

کارشناس ارشد تاریخ ایران اسلامی

چکیده

در طول تاریخ معاصر، ایران به دلیل موقعیت استراتژیکی و قرار گرفتن در مسیر مواصلاتی مهم، مورد توجه دولت بزرگ قزاق گرفت. یکی از جلوه‌های بارز این امر، حضور نیروهای روس در ایران بود. دولت روسیه که با آغاز قرن ۱۹م، در راستای عمل به وصیت پتر کبیر، دوسند افزایش قدرت و تحقیر اهداف توسعه طلبانه خویش بود، طی دو دوره در فواصل زمانی معین، با ایران درگیر جنگ شد. جنگ‌های ایران و روس به عنوان یک حادثه مهم، نقطه عطفی در تاریخ معاصر ایران بود که طی رخم شکست سنگین از دولت روسیه، باعث تحولات بنیادین شد و دوران جدیدی را در تاریخ ایران رقم زد. در حقیقت این جنگ‌ها، موجب

بیداری و ظهور اندیشه نوگرایی در ایران گردید و درب‌های ایران به روی مدرنیته گشوده شد.

مقاله حاضر در نظر دارد علاوه بر بررسی چگونگی وقوع جنگ‌های ایران و روس، آثار و پیامدهای آن را که موجب بیداری ایرانیان و ظهور اندیشه نوگرایی شد، مورد بررسی قرار دهد.

واژه‌های کلیدی: ایران، روسیه، اندیشه نوگرایی، مدرنیته.

نقش انگلیس در جنگ‌های دوره اول ایران و روسیه

فاطمه فتدی

fatenebolandi@yahoo.com

چکیده

جنگ‌های ایران و روسیه از مهم‌ترین رویدادهای تاریخ معاصر ایران است که تأثیرات مهمی در ابعاد مختلف تاریخ کشورمان برجای گذاشته. از جمله مهم‌ترین این تأثیرات جدایی بخش‌های مهم و زیربنایی از خاک ایران و الحاق آن به روسیه بود. اهمیت این جنگ‌ها برای انگلیس، باعث دخالت این کشور در جریان رویدادها و نتیجه جنگ گردید. این پژوهش با بررسی جنگ‌های دوره اول ایران و روسیه بر آن است تا ریشه‌ها و عواملی که منجر به دخالت انگلیس‌ها در این جنگ گردید و اهداف آن‌ها از مداخله در این جنگ را، با بهره‌گیری از روش تحلیلی - توصیفی مورد بررسی قرار دهد.

مطابق بررسی به عمل آمده با ظهور ناپلئون و تشدید رقابت‌های قدرت‌های بزرگ اروپایی با یکدیگر، ایران به دلایلی چون همسایگی با هند اهمیت بیشتری در این رقابت‌ها پیدا کرد. علاوه بر آن رقابت انگلیس با فرانسه که با ظهور ناپلئون

شدت بیشتری یافته بود این کشور را به دوستی با روسیه سوق داد و به موازات تلاش‌های انگلیس در جهت حفظ هندوستان و جلوگیری از رهایی و تقیابش به مرزهای هند، باعث مداخله انگلیس در روند رویدادها و نتیجه جنگ‌های ایران و روسیه گردید. هدف انگلستان از مداخله در جنگ‌های دوره اول ایران و روسیه و تلاش در عقد عهدنامه گنستان، علاوه بر جلوگیری از پیشرفت بیشتر روسیه در خاک ایران و نزدیکی این کشور به مرزهای هندوستان، حفظ و تقویت اتحاد با روسیه در مقابل قدرت روزافزون ناپلئون در خاک اروپا بود. همچنین انگلیس‌ها از ضعف و شکست ایران در این جنگ‌ها در جهت وابسته نمودن هرچه بیشتر این کشور بخود سود می‌بردند. در واقع سیاست انگلیس در این زمان، تلاش در جهت تضعیف ایران در جنگ با روس‌ها و در عین حال حفظ استقلال و جلوگیری از تسلط روس‌ها و آنگادان ایران به دست آنان بود. بدین ترتیب انگلیس‌ها در جهت کسب منافع خود با مداخله در روند رویدادهای جنگ به نفع روسیه و تلاش در عقد قرارداد گنستان، زبان زدگی به منافع کشور ما وارد ساختند.

و اما نکته مهمی جنگ‌های دوره اول ایران و روسیه، انگلستان، عهدنامه گنستان، هندوستان.

اقدامات عباس میرزا نائب السلطنه

دکتر محمد جعفر چنگیز

دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه ارومیه

Southstar_bay@yahoo.com

لیا هوشیار

دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه ارومیه

چکیده

دوران پرنشاط قاجار بر ایران در عصری آغاز شد که اروپا با جهش بی دو بی ناشی از انقلاب علمی و صنعتی در حال گذار از دوران سنتی به عصر مدرن بود ولی ایران و هیأت حاکمه بی غیر از تحولات مهم دنیای روز بودند. عباس میرزا در اثر رفت آمد مسافران اروپایی و نیز مطالعات شخصی تا حدود زیادی با تمدن غرب آشنا شد. وی با در اختیار داشتن برخی رجال متفکر و توانمند نظیر میرزا بزرگه قائم مقام اول و فرزند ارشد وی میرزا ابوالقاسم قائم مقام ثانی و محمد خان نظامی با وجود مخالفت‌ها و سنگ‌اندازی‌های مخالفین خود توانست تغییرات قابل ملاحظه‌ای را در

اوضاع سیستم حکومتی و احوال مردم آذربایجان به وجود آورد. عباس میرزا در این اصلاحات بیشترین تمرکز خود را بر نوسازی ارتش و نظام حکومتی ایران معطوف کرد هر چند نتوانست در این خصوص توفیق زیادی حاصل نماید. لیکن اقدامات وی زمینه‌های رشد و بیداری را در ایران فراهم آورد و نام وی را به عنوان آغازگر و سلسله‌چینان جنبش اصلاحات در تاریخ معاصر ایران ثبت کرد.

والا کمن کلمدی، قاجار به، جنگ‌های بین ایران روس، عباس میرزا، اصلاحات.

پيامدهای اجتماعی و سیاسی عهدنامه ترکمانچای

سید حسن قریشی

استاديار گروه تاريخ، دانشگاه پیام نور، مرکز قم
shqorishi@gmail.com

چکیده

عهدنامه ترکمانچای که در سال ۱۲۴۳ق/۱۸۶۴م بین ایران و روسیه بنا می‌شود مباحث گری انگلیس به امضاء رسید، فصل نویسی از روابط ایران با دنیا را ترسیم نمود و از نظر سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تأثیراتی بر ایران گذاشت که مردم و سیاست‌مداران ایرانی در دورا حکومت قاجار و پس از آن، متأثر از آن بودند. این پژوهش با روش کتابخانه‌ای و اسنادی به شیوه تحلیلی به بررسی تأثیرات اجتماعی و سیاسی عهدنامه ترکمانچای می‌پردازد. عهدنامه ترکمانچای علاوه بر این که زرخیزترین توافقی را از ایران جدا کرد و ایران را از تشکیل نیروی دریایی و نگهداری آن در دریای مازندران محروم ساخت، از نظر اقتصادی پیامدهای ناگواری داشت که شاید با تغییر می‌شد از تأثیر و تأثر این پیمانها کاسته. از نظر اجتماعی این عهدنامه مدخل ورود ایران به شرایط جدید جهانی شد و موجب پیداری ملت و زمینه تحولات اجتماعی بعدی گردید. پس از این عهدنامه نیز

توطئه در ایران فوت گرفته، مردم اعتماد به نفس خود را از دست دادند و با پذیرش شکست از دشمن، راه نفوذ بر بیگانگان را مساعد ساختند و حتی شعار قابل توجهی از ایرانیان تاجبیت روسی گرفتند. از نظر سیاسی با پذیرش حق تفاوت کنسولی فرور ملی در هم شکست، روس‌ها در ایران فعال می‌شادند و زمینه شورش‌های داخلی را فراهم می‌نمودند و با گرفتن امتیازهای این شورش‌ها را نیز خاموش می‌کردند. از دست رفتن هرات، صاحب اراضی و املاک شدن خارجیان در ایران، دخالت در انتخاب بالاترین منصب سیاسی، دست‌نشانده شدن امرای ایرانی و تنزل اعتبار و شخصیت سیاسی کشور از دیگر پیامدهای سیاسی عهدنامه ترکمانچای است که در این پژوهش به طور مبسوط مورد بررسی قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی: ایران، روسیه، قاجار، عهدنامه ترکمانچای، پیامد سیاسی، پیامد اجتماعی.

زنان ارمنی مسلمان‌شده و ماجرای قتل گریبایدوف

اهام عطایی

کارشناس ارشد تاریخ ایران اسلامی

Lotfe2000@yahoo.com

چکیده

دو دوره جنگ‌های ایران و روسیه که بین سال‌های ۱۸۰۶ تا ۱۸۲۶ م و ۱۸۲۸ تا ۱۸۳۰ م بر سر منطقه قفقاز رخ داد و به عقد فزاددهای گنگستان و ترکمانچای منجر شد، از رویدادهای مهم تاریخ معاصر ایران است. این دو عهدنامه برای دولت و مردم ایران پیامدهای بسیاری به همراه داشت؛ از جمله اینکه با بسته شدن این عهدنامه‌ها خطوط مرزی جابه‌جا شد و مردمی که تا چندین پیش زیر آغوش حکومت ایران بودند، زیر نفوذ و فرمان حکومت روسیه رفتند. در جریان این جنگ‌ها بسیاری از مردم قفقاز خانه و زندگی خود را از دست دادند و تعدادی از آن‌ها به ایران پناهنده شدند؛ از جمله دو زن ارمنی که پس از ورود به ایران، مسلمان شدند و در ایران ماندند و وارد انجمن آصف‌الدوله شدند. اما گریبایدوف که پس از عهدنامه ترکمانچای در جایگاه سفیر مختار روسیه

وارد ایران شد و سرسختانه به پندهای عهدنامه ترکمانچای بدون دو نظر گرفتن جرات مختلف و مصالحت وفادار بود، خواستار بازگشت دو زن ارمنی شد. دولت ایران و به ویژه آصف‌الدوله زیر بار نفرت و حاسر به بازگشت این دو زن نشد. پافشاری گریبایدوف بر خواستش و مقاومت دولت ایران در عملی کردن آن، آشوبی را باعث شد که به قتل گریبایدوف ختم شد. حال در این مجال حضور زنان ارمنی در ایران به عنوان یکی از پامدهای جنگ‌های ایران و روس و در جایگاه یکی از عوامل ترک‌گذار در اعتراض مردم و به دنبال آن قتل سفیر مخار روسیه بررسی می‌کنیم.

وزیران روسیه: جنگ دوم ایران و روسیه، عهدنامه ترکمانچای، زنان ارمنی مطمان‌شده، گریبایدوف.

عهد نامه ترکمنچای، کاپیتولاسیون و اثرات آن

شمس سعیدی

دانشجوی دوره دکتری تاریخ ایران دوره اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز.
shams@shamsi@yahoo.com

چکیده

در نیمه اول قرن نوزدهم، درحالی که بیشتر کشورهای غربی، دنبای پس از تحولات و پیشرفت را تجربه می کردند؛ کشور ایران در حال گذار از سنگ دوره آرمش نسبی با تغییر قدرت حاکم از زنده به قاجاریه بود. همسایه شمالی ایران مانند سالهای پیش از این فرصت استفاده کرد و به حاصل خیزترین قسمت کشورمان که بین دریای خزر و دریای سیاه بود، و از نظر سوق الجیش، اقتصادی و تجاری اهمیت خاصی داشت، بنای تعرض گذاشت. احساس مسؤولیت شدید در برابر مسلمانان و هموطنان تحت ستم و حفاظت از تمامیت ارضی کشور، همه آحاد ملت را به همراهی با هیأت حاکمه طبقه دولت طبایع روس گشاد. دو دوره جنگ سخت به ملت ایران تحمیل گردید و بر اساس عهدنامه‌های پرتیجات گلستان و ترکمنچای، به این جنگ‌ها پایان داده شد.

پایان این جنگ‌ها، اثرات تأثیر انگیز سیاسی، اقتصادی، اجتماعی عمیقی در ایران برجا گذاشت. کاپیتولاسیون یکی از تبعات این جنگ بود این مقاله بر آن است، تا اثرات حاصل از کاپیتولاسیون را بر روحیات، رفتارها و عملکرد ملت ایران، که یکی از نتایج معاهدات تحمیل شده بود، بررسی نماید.

واژگان کلیدی: کاپیتولاسیون، عهدنامه ترکمنچای، جنگ‌های میان ایران و روس، قاجاریه.

نقش ایلات و عشایر در دفاع از مرزهای ایران در جنگ‌های ایران و روسیه

محمد جعفر چنگار

دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه لرستان

Soulstar_jey@yahoo.com

مهتاب گل‌آوند

دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه لرستان

mahtab_gulavandi@yahoo.com

چکیده

در دوره قاجاریه دو جنگ مهم و عسارت بار میان روسیه و ایران روی داد. هدف روسیه از این جنگ‌ها پیگیری سیاست «پرتنه نخود» در راستای دسترسی به دریاهای آزاد، کشورگشایی در مرزهای جنوبی و تصرف مناطق قلندرز بود. این جنگ‌ها نهایتاً به دلایلی نظیر ضعف ثلث‌خط ایران در برابر ماشین جنگی پیشرفته روسیه، بزاری قدرت‌های بین‌المللی و زده بندهای پشت پرده آن‌ها و ناسامانی‌های داخلی منجر به شکست ایران و از دست رفتن پارامی از مناطق

شمالی کشور (فریب) ۶۰۰۰۰ کیلومتر مربع) از طریق شهابان گلستان و ترکمانچای شد.

نکته‌ای که باید با وجود شکست ایران در این جنگ‌ها مورد توجه قرار بگیرد رشادت‌ها و جنگ آزادی‌های ایرانیان بخصوص ایلات و عشایر است که یکی از درخشان‌ترین حماسه‌های مقاومت مردمی در برابر اشغال ایران توسط بیگانه به شمار می‌آید. جامعه عشایر که همواره از وزنه‌های تأثیر گذار در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی کشور بوده‌اند، جانانه و فداکارانه از مرزهای ایران دفاع نموده‌اند و بیشترین مقاومت و نقش آفرینی را داشته‌اند. همچنین بر اثر برخورداری از روحیه شجاعت و بیگانگی‌ستیزی در برابر دشمنان خارجی نسل اندر نسل ایستادگی کرده‌اند و سد راه اصلی نفوذ بیگانگان به خاک میهن بوده‌اند. در این پژوهش ضمن بهره برداری از منابع اصلی، ابتدا نگاهی اجمالی به پیشینه تاریخی ایلات و عشایر دالته و در ادامه از نقش آن‌ها در دفاع از مرزهای کشور و ایستادگی در برابر مهاجمان بیگانه سخن به میان آمده و در مجموع تلاش گردیده با مراجعه به منابع محوری مطالبی درخور توجه ارائه شود.

واژه‌های کلیدی: ایران، قاجاریه، ایلات و عشایر، مقاومت و پایداری.

تأثیر جنگ‌های ایران و روسیه بر اقتصاد تبریز با نگاهی به تلاش‌های عباس میرزا

عبیده عبدینی

کارشناس ارشد تاریخ ایران اسلامی
nabidebedini78@yahoo.com

چکیده

منطقه آذربایجان از لحاظ موقعیت جغرافیایی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی نقش و تأثیر بسزایی در تحولات تاریخ معاصر ایران دارد. با ثبات نسبی کشور و ثبوت مرزها در دوره آقا محمدخان، رسیدگی به امورات داخلی و تعلیمی امری لازم می‌نمود. با مرگ وی و جلوس فتحعلی‌شاه به سلطنت، نقش تبریز پر رنگ‌تر شد. تبریز به عنوان مقر جانشین، میزان عباس میرزا گردید. در این هنگام تجاوز روسیه به خاک ایران از شمال غربی، بر نقش تبریز و عباس میرزا در تحولات پیش روی افزود. اقتصاد تبریز که در جایگاه ستاد مرکزی و پشتیبان جنگ قرار داشت، بر اثر تکان‌های شدید حاصل از جنگ، فشار و لغت بی‌سابقه‌ای را تجربه نمود. علاوه بر جنگ، رقابت‌های سیاسی دولت خارجی از جمله انگلستان در نابسامانی اقتصاد

قابل تأمل است. فعالیت‌های عباس میرزا جهت مدیریت اقتصادی و رازی‌نی با مرکز به جایی ختم نشد و بر پیچیدگی اوضاع میدان نبرد و تریز افزود. این مقاله با توجه به منابع و مطالعه کتابخانه‌ای تلاش دارد فعالیت‌های عباس میرزا را در خلال جنگ‌های ایران و روسیه را بررسی کند و به تبیین مؤلفه جنگ بر اقتصاد تریز بپردازد.

واژگان کلیدی: عباس میرزا، اقتصاد، جنگ‌های میدان روسیه و ایران، تریز، روسیه.

اهمیت منشآت در بررسی جنگ‌های دوره دوم ایران و روس (معرفی منشآت جدید)

ابوالفضل حسن آبادی^۱

چکیده

یکی از مقاطع مهم تاریخی در دوره قاجاریه وقوع دو دوره جنگ بین ایران و روسیه و اثرات آن در سال‌های بعد بر جامعه ایران بود. در این مقاله به بررسی منشآت نویافته درباره دوره دوم جنگ‌های ایران و روسیه پرداخته می‌شود. در این بررسی ضمن دسته‌بندی و مشخص نمودن عناوین کلی منشآت مورد بحث به برخی از ویژگی‌های مهم محتوایی آن‌ها نیز توجه می‌گردد. اهمیت این منشآت از آن روست که در برگیرنده نام‌هایی مرتبط با زمان‌های حساس دوره دوم جنگ‌های ایران و روسیه بوده و تاکنون مورد استفاده محققان قرار نگرفته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که تاکنون کمتر به اهمیت نام‌های تاریخی و تحلیلی گفتمان آن‌ها از جنبه‌های مختلف در بررسی جنگ‌های دوره دوم ایران و

۱. دکتری تاریخ معنی و مدیریت اسناد و مطبوعات استان فارس

روس توجه شده است و نامه‌های ذکر شده در نسخه مورد بررسی خصوصاً در زمینه وضعیت روابط سیاسی ایران و روسیه، بر خورده نمایندگان دو طرف در جنگ، مسائل و مشکلات مناطق درگیر و خصوصاً روابط بین صاحب منصفان ایرانی با یکدیگر از اهمیت زیادی برخوردار است. **واژگان کلیدی:** منشأ، قاچاق، جنگ، روسیه، ایران.

قرارداد ترکمانچای؛ داغ ننگ ایرانیان و طرح افقی جدید در دیپلماسی

محمد امیر احمدزاده^۱

چکیده

داغ ننگ اجاره اندیشی برای هویت ضایع شده‌ها را می‌توان رویکردی تئوریک برشمرده که از رنگ گلفن از آن برای اولین بار سخن می‌گوید. مفهوم داغ ننگ برای تبیین وضعیتی به کنار می‌رود که باعث سرفکندگی در نتیجه رخدادهای بزرگ شده است. گلفن سه منبع از داغ ننگ را شامل جسمانی، شخصیتی، و قبیله‌ای برشمرده که در این بررسی، محور بحث ما بر نوع سوم متمرکز است. از منظر گلفن، داغ ننگ قبیله‌ای پنگ داغ ننگ بر اساس نزاد، ملیت و مذهب است. نو این نوع داغ ننگ‌ها را داخلی می‌دانند که از طریق نسب (دودمان) انتقال داده می‌شوند. در نوشتار حاضر بر آنم که از نظریه گلفن در قالب افق مفاهیم آن برای تبیین نوع مواجهه ایرانیان با شکست‌های نیمه اول

۱. استاد پژوهشگاه تاریخ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

حکومت قاجاریه و تحلیل قرارداد نرگمانجایی بهره گیرم. در واقع، مفهوم داغ تنگه را در بررسی ابعاد موضوعات حول محور قرارداد نرگمانجایی در دهه‌های آغازین قرن سیزدهم هجری می‌توان درک کرد. مورخان، سیاستمداران، ادیبان، و گروه‌های اجتماعی در انوار تاریخی ایران تا وقوع مشروطیت بر مسأله شکست‌ها از روسیه تزاری و ن دادن قاجارها به قرارداد صلح متعاقب آن به عنوان بهرانی بزرگه در تاریخ خود پند کرده و عمده اقدامات و تلاش‌های نوجویانه و اصلاحی آنان را می‌توان به مثابه هواکنش^۱ برای رفع این بحران هویت قلمداد کرد. آنان در صدد راهی برای انقیام زخم آن بوده‌اند یکی از عرصه‌های مهمی که از شکست‌های نظامی در ایران عصر فتحعلی‌شاه متأثر گردید عرصه دیپلماسی و سیاست خارجی بوده و مسأله نرگمانجایی و مفاد آن نقش مهمی در رشد خود آگاهی برخی شاهزادگان و دیوان‌سالاران نیکاندیش برای تغییر در الگوی مناسبات با دول بیگانه برای بهبود اوضاع داشت است.

برخی از صاحب‌نظران نیز در تقی و تحلیل‌های خود برای تبیین شکست‌های سیاسی، نظامی ایران نیمه اول قرن نوزدهم بقدری متأثر از رویکرد داغ تنگه بوده‌اند که به صورت‌بندی رخداد‌های تاریخی مزبده روایت خود پرداخته‌اند و ضمن تبیین‌های روان‌شناختی و طرح مسائل و موضوعات جسمی آقامحمدخان، فتحعلی‌شاه و محمدشاه و حتی اسلاف آنان انام‌الدین شاه و مظفرالدین شاه^۲ به فراهم کردن زمینه‌ها جهت فروکاستن عطف شکست‌ها به مسائل جسمی، روانی و زادی حکام قاجار همت گمارده‌اند. فروکاستن شکست‌های نیمه اول حکومت قاجاریه به عوامل فردی-روانی (داغ تنگه‌های جسمانی- شخصیتی و زادی) حکام قاجار باعث شده که سایر مؤلف‌ها بویژه نقش عوامل بیرونی و خارجی در تحولات داخلی ایران به عنوان عوامل ثانوی، کم‌تر مورد ارزیابی قرار گیرند. در

این نوشتار ضمن بررسی و نقد ایجاد قرارداد ترکمانچای، تلاش می‌شود که آثار این قرارداد در اشک دیپلماسی جدید از سوی نخبگان سیاسی عصر ناصری تبیین گردد.

واکمن کلیدی: قرارداد ترکمانچای، داغ سنگت قاجاریه، دیپلماسی جدید.

رقابت‌های شوم بین‌المللی: بدعهدی‌های مکرر و جدایی تفتاز از ایران

جعفر خاتع

دانشجوی دکتری مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه تهران

در بررسی و تحلیل هر رخداد سیاسی بی‌شک عوامل بی‌شماری دخیل هستند که در بیک پزوهش محدود نمی‌توان به همه جوانب آن پرداخت. جنگ‌های ایران و روس در نیمه اول قرن نوزده میلادی نیز از این قاعده مستثنی نیست. عوامل مهم دخیل در این امر را می‌توان در بکث چارچوب کلی به عوامل داخلی و عوامل خارجی دسته بندی نمود. نتایج جنگ‌های ایران و روس بی‌شک در کنار سیاست‌های لاجسی روس، تذبذب و تزلزل حاکمیت ایرانی، از عوامل خارجی همچون تغییر موازنه قدرت در اثر برهم خوردن ائتلاف‌ها و اتحادهای بین‌المللی تأثیر پذیرفته است. با طرح عوامل مختلف در صدد اولویت‌بندی و مشخص نمودن سطح تأثیر جداگانه آن‌ها نیستیم بلکه صرفاً درصدد جلب توجه به ابعاد از این جنگ‌ها هستیم که کمتر مورد توجه قرار گرفته است. سزادی که

در صورت بررسی عمیق نقش تأثیر گذار و احتمال تعیین آن بر فرایند و نتیجه این جنگ‌ها مشخص شود. در پژوهش حاضر به صورت مشخص در پی بررسی تغییرات اتحادها و ائتلاف‌ها در بین قدرت‌های برتر در آن برهه نظام بین‌المللی و تأثیر آن بر سرنوشت جنگ‌های ایران روس و سیاست‌های روسیه در خصوص ایران هستیم.

اولین تأثیر از این مقوله را در پی اختتامی انگلیسی‌ها به قرار داد مالکوم-کولار (۱۲ ژانویه ۱۸۰۱) و عدم حمایت آن‌ها از فتحعلی شاه در برابر هجوم اولیه روسیه به قفقاز در سال ۱۸۰۲ شاهد هستیم. دلیلی این امر را در موازنه قدرت بین‌المللی می‌توان یافت. در آن برهه هر چند روسیه می‌توانست تهدیدهای برای کمپانی هند شرقی باشد ولی در عین حال دشمن فرانسه بود. بدیهی است در چنین شرایطی، تمام دستگاه دیپلماتی و جاسوسی انگلستان در کنار بود که همه تعارض‌های عمیق و پنهان خود با روسیه را غیر فعال نگه دارد و بر تعارضات بین فرانسه و روسیه دامن زند. بنابراین در آغاز تهاجم روسیه به قفقاز، انگلیسی‌ها با توجه به ملاحظات خود در ساختار قدرت بین‌المللی به درخواست کمک فتحعلی شاه بی‌اختتامی می‌کنند.

ولادیمیر کلهدی: ایران، روسیه، فرانسه، انگلیس، فتحعلی‌شاه